

GÖTEBORGS UNIVERSITET
INST FÖR PEDAGOGIK OCH SPECIALPEDAGOGIK

Sex- och samlevnadsunder- visning i gymnasiesärskolan

Monica Andersson & Åsa Johansson

Magisteruppsats:	15 hp
Kurs:	SPP600
Nivå:	Avancerad nivå
Termin:	Ht 2011
Handledare:	Ingrid Johansson
Examinator:	Anders Hill
Rapport nr:	HT11-IPS-01 SPP600

Abstract

Magisteruppsats:	15 hp
Kurs:	SPP600
Nivå:	Avancerad nivå
Termin:	Ht 2011
Handledare:	Ingrid Johansson
Examinator:	Anders Hill
Rapport nr:	VT11-IPS-01 SPP600
Nyckelord:	Sex- och samlevnadsundervisning, Gymnasiesärskolan, Etnografi, Sociokulturellt perspektiv, Kommunikativt relationsinriktat perspektiv

Syfte: Syftet med studien är att ta reda på hur sex- och samlevnadsundervisningen gestaltar sig och upplevs av lärare i två olika gymnasiesärskolor i Sverige.

Centrala frågeställningar är:

- Hur gestaltar sig undervisningen?
- Hur upplevs undervisningen av lärarna.
- Vad är syftet och målen med aktuella undervisningen enligt lärarna?

Teori: Som utgångspunkt har ett sociokulturellt perspektiv och ett kommunikativt relationsinriktat perspektiv använts. Språket är centralt i det sociokulturella perspektivet och enligt Vygotskij (2001) är människan skapare av språkliga verktyg. Kommunikation och lärande är centralt i det kommunikativa relationsinriktade perspektivet. Ahlberg (2001) menar att delaktighet, kommunikation och lärande är sammanflätade i skolans sociala praktik.

Metod: Med utgångspunkt från studiens syfte genomförs studien med en metod där så väl praktiken i skolsituationen som personalens uppfattningar om den kan studeras. Kvalitativa metoder, såsom observationer och intervjuer lämpar sig för studier av människors talade eller observerade beteenden och det stämmer bra mot studiens syfte. Stukat (2005) menar att observationer är en lämplig metod för att ta reda på vad människor gör, inte bara genom vad de i intervjun säger att de gör. För att få ett tydligare inifrånperspektiv har studien en etnografisk ansats vilken ger möjlighet att studera både faktiska situationer och deltagarnas uppfattningar om dem.

Resultat: Det har i studien kommit fram att undervisningen gestaltar sig på olika sätt i olika skolor. Det finns inga centrala styrdokument som säger vad som ska ingå i undervisningen utan lärarna själva får avgöra vad som är viktigt att ta upp i undervisningen. Att ha adekvat utbildning för att undervisa i sex- och samlevnad är inget krav och det är heller ingen av lärarna som ingår i studien som har. Det blir därför extra viktigt att lärarna får fortbildning i ämnet. Vad som också har framkommit i studien är att elever på gymnasiesärskolan har svårt att nyansera och strukturera i det stora mediaflöde de utsätts för. Upplevelsen lärarna har av undervisningen är att det är svårt att tillgodose alla elevers behov eftersom de kunskapsmässigt, utvecklingsmässigt och socialt befinner sig på så olika nivåer. Målen lärarna har med sin undervisning är att vägleda eleverna i vad som t ex är rätt och fel. Även att alla ska komma till tals och bli delaktiga i undervisningen.

Förord

Vi vill tacka i första hand vår handledare Ingrid Johansson som med tålamod och förståelse har väglett oss i denna djungel av begrepp, metoder och teorier. Vi vill också tacka de skolor och den personal som ställde upp så att vi kunde genomföra vår studie. Sist men inte minst vill vi tacka våra familjer som har stått ut med oss under skrivande perioden.

Innehållsförteckning

Inledning	3
Syfte	5
Litteraturgenomgång	6
Sex och samlevnad för ungdomar med utvecklingsstörning.....	6
Didaktik.....	8
Samverkan.....	9
Förhållningssätt.....	9
Medias påverkan.....	10
Styrdokument.....	10
Teorianknytning	12
Metod	15
Etnografi som forskningsmetod.....	15
Urval och situationer.....	15
Pilotstudie.....	16
Undersökningsgrupp.....	17
Samtal/intervjuer.....	17
Observationer.....	18
Analysprocessen.....	19
Etiska ställningstaganden.....	21
Trovärdighet.....	21
Resultatredovisning	23
Lärare och personals bakgrund.....	23
Skolorna som medverkat i studien.....	23
Ålder, antal år i yrket och utbildning.....	24
Fortbildning.....	24
Sammanfattning.....	25
Undervisningens gestaltning.....	25
Intervjuer.....	25
Upplägg.....	25
Tidsåtgång.....	26
Material.....	26
Gruppstorlekar.....	27
Observationer.....	28
Kommunikation/samspel.....	28
Förhållningssätt.....	29
Sammanfattning.....	29
Lärares och personals upplevelser av undervisningen.....	30
Intervjuer.....	30
Vikten av undervisningen.....	30
Samverkan.....	31
Stöd bland kollegor och ledning.....	31
Svårigheter i undervisningen.....	32
Observationer.....	32

Kommunikation/samspel.....	33
Förhållningssätt	33
Sammanfattning	34
Undervisningens syfte och mål	35
Intervjuer.....	35
Skolans mål	35
Lärarnas mål med undervisningen	35
Observationer.....	36
Sammanfattning	37
Avslutande diskussion.....	38
Metoddiskussion.....	38
Resultatdiskussion.....	38
Skolorna som ingår i studien	39
Fortbildning	39
Upplägg/Tidsåtgång/Material	40
Samverkan/ Stöd bland kollegor och ledning	40
Svårigheter i undervisningen	41
Skolans mål.....	42
Lärarnas mål med undervisningen.....	42
Specialpedagogiska implikationer	43
Fortsatt forskning.....	44
Referenser	45
 Bilaga 1 Intervjuguide	
 Bilaga 2 Intervjufrågor	
 Bilaga 3 Observationsguide	

Inledning

Under vår tid som lärare, dels på en gymnasiesärskola och dels på en grundsärskola, på mindre orter i Mellansverige, har vi kommit i kontakt med en problematik kring undervisningen i sex och samlevnad. Behovet av undervisning i detta ämne är stort. Kärlek, relationer och sexualitet är en stor del av livet och detta är stora frågor för alla ungdomar. För ungdomar med utvecklingsstörning kan dessa frågor vara särskilt svåra då man kan ha svårt med relationsskapande, kroppskännedom och tolkning av andra människors signaler. Det handlar inte bara om relationer och sexualitet utan även om att hjälpa elever att skapa en grund för ett bra vuxenliv där samlevnad är en stor del. De studiematerial som finns tillgängliga är oftast inte anpassade för elever inom gymnasiesärskolan och ofta saknar den personal, som ska undervisa i ämnet, formell utbildning för att undervisa i sex och samlevnad.

Under de perioder vi arbetade på skolorna möttes vi av frågeställningar som *Vem ska ta ansvar för undervisningen i sex och samlevnad? Vilken back-up finns att få i ämnet? Vilket studiematerial skulle vi använda oss av?* och *Fanns det över huvud taget något material som vi ville använda oss av?* var problem vi stötte på.

Samtidigt som vi arbetade på skolorna med sex- och samlevnadsundervisningen studerade vi specialpedagogik vid Göteborgs universitet. Där vi kom i kontakt med Lotta Löfgren-Mårtenssons bok *"Får jag lov"* (2005). De unga utvecklingsstörda har enligt författaren samma behov av närhet och sexualitet som alla andra ungdomar och som förebilder har de bland andra sina syskon och deras kompisar där de ser och lär sig konsten att flirta och skapa sexuella relationer. De ser det också som helt normalt med ett parförhållande och vill själva leva så normalt som möjligt.

Det här var något som vi också upplevde. Klart att de utvecklingsstörda ville leva så normalt som möjligt. De ville också ha ett parförhållande och bilda familj. Svårigheten var ofta att eleverna inte riktigt förstod vad som förväntades av dem och hur de skulle bära sig åt för att inleda ett förhållande.

Löfgren-Mårtensson (2005) skriver också att hon inte funnit något belägg för att utvecklingsstörda tjejer skulle bli mer utnyttjade sexuellt än normalbegåvade ungdomar/ tjejer. Hon försöker i sin bok slå hål på den uppfattningen och hon menar att tjejer med utvecklingsstörning kan säga ifrån om de inte vill ha sexuella kontakter.

I en gymnasiesärskolas lilla grupp av elever, fick vi vetskap om många övergrepp och olika former av sexuellt utnyttjande. Tjejerna hade svårt att sätta gränser, de ville så gärna ha ett förhållande men visste inte riktigt hur ett förhållande skulle vara. *Vad är egentligen okej? Hur långt ska vi gå och vad ska vi tillåta?* var frågor som eleverna behövde få svar på. Eftersom vi båda arbetat inom särskolan valde vi därför att fokusera vår studie på särskolan. Löfgren-Mårtenssons avhandling handlar om äldre ungdomar och därför valde vi att också lägga vår undersökning på gymnasiesärskolenivå.

Shakespeare (2000) menar i sin artikel att utbildning och kunskap är viktigt. Både för utvecklingsstörda, psykiskt sjuka och fysiskt handikappade. För att kunna vara sexuellt aktiv underlättar det om personen har haft sex- och samlevnadsundervisning i skolan. Han gör en jämförelse med ett sällskapsspel som här får ersätta hur kunskaper i det sexuella livet kan se ut för

utvecklingsstörda utan kunskaper i sex och samlevnad. Här beskriver han hur det kan vara att spela ett sällskapsspel men inte veta hur man spelar det eller känna till spelreglerna.

”Föreställ dig hur det skulle vara att spela ett sällskapsspel, att spela det bra var ett krav för ett lyckligt liv, men ingen talade om för dig hur spelet gick till. Du såg heller aldrig någon annan spela det och allt du kunde läsa om det talade om att alla normala och friska människor vet hur man spelar och att alla tycker det är roligt att spela just detta sällskapsspel.”

(Shakespeare, 2000 sid 161)

I de skolor som ingår i denna studie har ledningsgruppen tagit fasta på problematiken kring undervisningen och all personal har fått tillgång till fortbildning. Fortbildningen gäller alla gymnasiesärskolor i länet. Att detta är en viktig men också en svår fråga tror vi att många lärare på gymnasiesärskolan upplever, precis som vi gjorde.

Syfte

Syftet med studien är att ta reda på hur sex- och samlevnadsundervisningen gestaltar sig och upplevs av lärarna i två gymnasiesärskolor i Sverige. För att fånga och förtydliga studiens syfte, har ett antal frågeställningar formulerats.

- Hur gestaltar sig undervisningen?
- Hur upplevs undervisningen av lärarna?
- Vad är syftet och målen med den aktuella undervisningen enligt lärarna?

Litteraturgenomgång

Vi har haft svårt att hitta relevant litteratur i förhållande till studiens syfte. Det saknas mycket forskning i ämnet sex- och samlevnadsundervisning i gymnasiesärskolan. Vi har delat upp kapitlet tidigare forskning/litteraturgenomgång i sex underrubriker som vi tycker är relevanta; sex och samlevnad för ungdomar med utvecklingsstörning, didaktik, samverkan, förhållnings-sätt, medias påverkan och styrdokument.

Sex och samlevnad för ungdomar med utvecklingsstörning

Löfgren-Mårtenssons (2005) doktorsavhandling *"Får jag lov"*, är en studie kring unga med utvecklingsstörning och deras syn på sexualitet och kärlek. Hennes centrala frågeställning är:

- Hur ser samspelet kring sexualitet och kärlek ut mellan unga vuxna med utvecklingsstörning.
- Vilket inflytande har omgivningen (personal och anhöriga) på de ungas sexuella uttryckssätt.
- Hur gestaltar sig ungdomarnas sexuella uttryck och på vilka sätt påverkas dessa av rådande samhälleliga normer och värderingar?

Metoden som används är observationer under arrangerade danstillställningar, intervjuer bland utvecklingsstörda, personal och anhöriga. Det görs ingen skillnad på lindrigt, gravt utvecklingsstörda eller multihandikappade. Här definieras sexualitet med sexuella uttryck, vilket inte behöver betyda samlag. Halvstrukturerade frågeställningar formuleras utifrån de teman som valts ut. I huvudsak berörde alla tre intervjuguiderna (personal, anhörig, utvecklingsstörd) följande områden:

- Attityder och bemötande av kärleks- och sexualitetsuttryck hos unga med utvecklingsstörning.
- Sociala arenor och privata sfärer för kärlek och sexualitet.
- Erfarenheter, upplevelser och uttryck

Det som bland annat kommer fram i studien är att dessa ungdomar ofta inte har någon att prata med om sexualitet. I flera fall är också personal eller anhöriga negativt inställda till de utvecklingsstördas sexualitet eller önskan att inleda förhållanden. Det framkommer också att de utvecklingsstörda har samma behov som normal begåvade när det gäller kärlek, sexualitet och förhållanden. Hon menar vidare att det finns en ny generation unga vuxna med utvecklingsstörning som till skillnad från tidigare generationer vuxit upp i sina familjer och studerat vid integrerade särskolor. Då denna grupp är långt ifrån homogen skiljer sig de sexuella uttrycken åt, inte bara på grund av olika funktionshinder utan även på grund av exempelvis klass, kön och uppväxtmiljö.

Enligt Löfgren-Mårtensson (2005) är kunskapen om utvecklingsstörning och sexualitet fortfarande bristfällig. Studier kring detta har till stor del baserats på äldre människor som haft ett långt institutionsboende i ofta enkönade miljöer. Där har avvikelser i sexualiteten hänvisats till utvecklingsstörningen istället för till andra individuella eller miljömässiga faktorer. Många av dagens ungdomar med utvecklingsstörning känner sig osäkra när det gäller sina sexuella känslor. Somliga har trott att dessa känslor är en del av sina funktionshinder. Detta tror fors-

kare handlar om att stöd och uppmuntran till en naturlig syn på sexualiteten har saknats under uppväxten samt en otillräcklig sex- och samlevnadsundervisning. Deras brist på kunskap handlar alltså inte om deras intellektuella funktionshinder utan om omgivningens svårigheter med att förmedla en bra sexualkunskap.

Idag avråds ofta människor med utvecklingsstörning att skaffa barn och vid fastställd graviditet tas frågan om abort ofta upp till diskussion, även om det är kvinnan som har beslutsrätt. Om hon väljer att bli förälder krävs ofta insatser från samhället såsom stödfamilj och särskild information. För att förhindra större åtgärder som omhändertagande menar Nordeman (2005) att det måste arbetas med dessa frågor under hela särskolan. Att skaffa barn för att få en identitet eller för att bli som "alla andra" är ingen bra grund för föräldraskap och kan motverkas genom arbete med sex och samlevnadsfrågor.

Trillingsgard, Dalby & Ostergard (1999) menar att det utvecklingsstörda barnets beteende kan misstolkas eller bli föremål för åtlöje eller mobbning. Dessutom menar de att denna grupp av barn och ungdomar är mer än andra i riskzonen för övergrepp, både sexuellt och med övervåld. De utvecklingsstörda barnen och ungdomarna kanske uppvisar ett distanslöst eller utmanande sätt att ta kontakt, vilket kan verka skrämmande eller sexuellt upphetsande. Dessa beteenden kan misstolkas eller missbrukas av omgivningen. Det här såg vi mycket av bland eleverna där vi verkade, och därför blir undervisningen viktig inom just detta område.

Individer med psykisk funktionsnedsättning kan bli sexuellt utnyttjade eftersom de inte fått lära sig att sätta gränser skriver Swango-Wilson (2009). Därför är det oerhört viktigt att elever med psykisk funktionsnedsättning får en god sex- och samlevnadsundervisning. Han menar vidare att forskningen kring hur lärare upplever att undervisa i sex och samlevnad för elever med psykisk funktionsnedsättning är knapphändig.

McCabe (1999) skriver i sin artikel att fram till 1960-talet såg allmänheten det som fult att utvecklingsstörda hade sexuellt umgänge. Mot slutet av 1960-talet, i reformernas tid, började man förstå att även utvecklingsstörda hade sexuella behov. Då började så smått utbildning både bland de utvecklingsstörda och deras föräldrar. Författaren menar också att trycket på utbildning har ökat sedan AIDS upptäcktes. Författaren menar vidare att förmågan att vara sexuellt aktiv grundar sig i kunskap vilket förmedlas via skolorna. Kunskap krävs för att de utvecklingsstörda ska kunna känna sig bekväma och trygga i sitt sexuellt aktiva liv.

Lärare som undervisar i sex och samlevnad har färgats av hur deras egen skolgång såg ut när de själva var elever. Timmerman (2009) visar i en artikel att undervisningen i sex- och samlevnad mest berör det tekniskt biologiska och inte så mycket det sociala eller det känslomässiga. Det visar också att undervisande lärares professionalitet kan avta under lektionerna. Lärarnas egna erfarenheter påverkar undervisningen på ett både positivt och negativt sätt.

Timmerman (2009) visar i sin undersökning hur 20 biologilärare från högstadiet i åtta olika skolor upplever att ha sexualundervisning. Timmerman kom fram till att lärarnas personliga åsikter och erfarenheter påverkade undervisningen. Hon fann två olika grupper av lärare. Den första var en lärare som var mer känslös, öppen och elevcentrerad. Den andra var mer kognitiv, distanserad och lärarcentrerad. Den första gruppen hade inga problem eller invändningar mot att undervisa i sex och samlevnad. Den andra gruppen hade svårare att undervisa sina elever. Undersökningen visar vidare att båda lärargrupperna *förlängde sin personlighet* i undervisningen. Med det menar författaren att lärarnas egna erfarenheter, inställningar och åsikter påverkar undervisningen.

Vilken yrkesmässig hållning vi än må ha för övrigt i vårt arbete med människor överskuggas det plötsligt av våra privata reaktioner när sexualiteten kommer till tals menar Nordeman (2005). Hon menar också att det är viktigt att vara medveten om sina egna värderingar och sin egen moraluppfattning och om hur dessa styr ens handlingar på en omedveten nivå. Hon skriver vidare att det heller inte behövs någon specifik utbildning för att arbeta med utvecklingsstörda.

”En del tycks tro att vem som helst är lämpad att arbeta med människor, utan några teoretiska kunskaper eller erfarenhet alls av området”

(Nordeman, 2005 sid 39)

Sex- och samlevnadsundervisningen gynnar elevens psykosociala utveckling och välbefinnande under tonåren och även vidare in i vuxen världen menar Shtarkshall, Santelli och Hirsch (2007). Författarna kom fram till att ett väl utvecklat samarbete mellan elever, hem och skola ger dem färdigheter till att utvecklas till välbefinnande individer. Lite eller ingen undervisning i sex och samlevnad kan, enligt författarna, leda till hälsorisker, önskade graviditeter och överförbara könssjukdomar.

Kylén (1997) menar att oförmågan att tänka hypotetiskt, leva sig in i situationer de inte upplevt ligger inom funktionshindret utvecklingsstörning. Människor med utvecklingsstörning behöver få information på ett konkret och tydligt sätt. Förkunskaper hos elever kan se mycket olika ut och det kan finnas flera förklaringar till detta. Det finns både medicinska och biologiska förklaringar till en sen pubertet då ungdomar utvecklas i olika takt. Det kan även ligga i vissa elevers funktionshinder att mognadsnivån är låg under. Förkunskaperna kan även bero på hur den sociala situationen ser ut. Om det finns äldre syskon och vänner som delar med sig av sina erfarenheter blir kunskaperna större.

Här pekar flera författare på hur viktigt det är med sex- och samlevnadsundervisning bland utvecklingsstörda. Flera författare påpekar också hur svårt det kan vara att undervisa i just sex och samlevnad och även att en lärares eget liv påverkar hur den bedriver undervisningen. Problemet som vi vill undersöka är hur sex- och samlevnadsundervisningen gestaltar sig och hur den upplevs av lärarna på ett par olika gymnasiesärskolor i Sverige.

Didaktik

Enligt Jank & Meyer (Uljens red 1997) handlar didaktiken inte bara om vad, hur och varför frågor utan didaktiken handlar om så mycket mer som:

- vem som ska lära sig
- vad man ska lära sig
- när man ska lära sig
- med vem man ska lära sig
- var man ska lära sig
- hur man ska lära sig
- genom vad man ska lära sig
- varför man ska lära sig
- för vad man ska lära sig

Vem, blir ganska naturligt eleverna. Däremot kan man titta på om det då rör sig om hela elevgruppen eller bara vissa elever. Vad, är också intressant att titta på, vad används för material och hur bestämmer läraren/gruppen vad undervisningen ska innehålla. När, blir intressant att se på eftersom sex- och samlevnadsundervisningen inte ingår i schemat under ett eget ämne. Med vem, blir intressant. Tar lärarna själva undervisningen eller tar de även hjälp utifrån? Var, stannar de på skolan eller görs det studiebesök på t.ex. ungdomsmottagning eller liknande. Hur, här blir det intressant att se om personalen har fått den vägledning under fortbildningen som de hade behov av och om de känner sig trygga i sin undervisningssituation. Genom vad, vilka kanaler använder sig läraren av eller vilka medier, här finns det mycket att undersöka. Varför, är också intressant. Det finns visserligen med i kursplanen under biologi att undervisning i sex och samlevnad ska ske men inte när eller i vilken omfattning. Alla elever läser inte biologi på gymnasiesärskolan utan då måste undervisningen ingå i något av de övriga ämnen som finns på programmet. För vad man ska lära sig, vilka är målen med undervisningen.

Samverkan

Lundgren & Persson (2007) skriver att med samverkan menas samarbetet dels inom skolan med dess olika personalkategorier (lärare, arbetslag, elevvård- och skolhälsovårdspersonal), dels inom kommunen när det gäller elevhälsan, socialtjänsten, polis samt barn- och ungdomsverksamheten. Viktigt är också samarbetet utanför skolan och kommunen, som med föräldrar och syskon. Det är också viktigt att samarbetet är förankrat på alla nivåer, har mandat och legitimitet samt att all personal har kunskap om och förståelse för varandras ansvarsområde och arbetsuppgifter. Det krävs också tid, resurser, stöd från ledning och god personkännedom. Vinsterna med samverkan är bland annat tid, tidigare insatser och upptäckt, bättre hjälp, ökad kunskap och kompetens. Samverkan är, när det fungerar, ett långt gånget samarbete som alla tjänar på.

Förhållningssätt

Centrum i förhållningssätt är tänkandet enligt Liljeroth (personlig kommunikation 17/1-08). Det är därför viktigt att tänkandet utmanas för att inte stagnera i det gamla. Lärares förväntningar på elever kan göra att de behandlas på olika sätt. Detta förhållningssätt kan eleverna tolka redan från 7 års ålder. Det här påverkar elevernas jaguppfattning och motivationen till skolarbetet och med det deras förhållningssätt på ett negativt sätt Evenshaug & Hallén (2001). Det påverkar också elevens jaguppfattning, då skolprestationerna har betydelse för elevernas självkänsla. Störst betydelse har det där föräldrarna har ett kraftigt tryck på att barnen ska göra bra ifrån sig i skolan. De elever som blir mest lidande av detta är de underpresterande eleverna som inte tror på sig själva. För de elever som tror på sig själva och har bättre självkänsla presterar bättre trots samma begåvning. Detta kan läraren skapa redan från att eleverna går i första klass, det går inte nog att påpeka betydelsen av förhållningssättet.

Förhållningssätt är hur vi tänker och ser på en individ, dess lärande och dess kapacitet (Personlig kommunikation Liljeroth 28/8-08) Med förhållningssätt menas bakomliggande tanke-mönster som konkretiseras i kommunikation och samspel, exempelvis i skolpersonals möte med elever (Jacobsson 2002). Förhållningssätt kan också ses professionellt, menar Engquist (2005) då det mer gäller att man håller sig till fakta och inte låter sig beröras av ovidkommande känslomässiga eller andra irrationella störningsmoment.

Danielsson & Liljeroth (1996) menar att en människas utvecklingsmöjligheter till stor del avgörs av vilket förhållningssätt hon möts av. De skriver också att det är viktigt att personal/pedagoger har ett yrkesmässigt förhållningssätt, det vill säga en medvetenhet om hur de påverkar andra och i sin tur blir påverkad av andra. Detta blir sedan avgörande för kvalitén på arbetet som utförs. De menar vidare att hög eller låg kvalitet i en verksamhet avgörs av personalens förhållningssätt. Det är lätt att detta glöms bort och att de istället fokuserar på vilken metod de ska använda.

Fältet förhållningssätt är komplext och genomsyrar allt en människa gör och tänker. Förhållningssätt påverkas av en individs erfarenheter, kunskaper, värderingar, känslor, relationer, kommunikationsförmåga och allt övrigt som finns i den enskildes livshistoria och som förmedlas av viktiga personer men också allmänt av samhälle och kultur.

*Ett bemötande grundat på ett förhållningssätt som bidrar till utveckling och växt utmärks också av **humor och fantasi**. Det finns mycket att glädjas åt i arbete med människor. Man måste dock vara vaksam så att man inte skrattar åt någon utan **med**.*

(Danielsson & Liljeroth, 1996)

Medias påverkan

Idag finns media överallt i samhället i form av bland annat internet, TV, film och tidningar. Det går inte att undvika att påverkas. Det går inte att bortse från medias betydelse när en persons identitetsskapande diskuteras. Det är bland annat de symboliska uttrycken och kroppsidealen som cirkulerar i en global spridning som ger tankar, idéer och information som påverkar vårt identitetsskapande. Konsekvenserna av medialiseringen är att det inte är givet vem eller vilka som ska definiera budskapen eller bestämma vad som är verklighet eller inte inom media. Olika grupper av människor påverkas olika mycket av media. Beroende på vilka förutsättningar individen har tolkas medias budskap olika. Det som en individ tolkar som påhittat för media kan någon annan tolka som en absolut sanning och överförbart i den egna verkligheten menar Johansson (1999).

Styrdokument

Genom politiska och ekonomiska beslut och ställningstaganden i lagar, förordningar, anvisningar, medel och resurser ställer samhället på olika nivåer upp ramar som direkt eller indirekt styr och inverkar på skolans verksamhet.

Enligt Nationalencyklopedin (110809) anger på nationell nivå riksdag, regering och myndigheter ramar för hur den svenska skolans verksamhet ska bedrivas. Det sker genom skollag, skolförordning, läroplaner och kursplaner. Skollagen tar upp allmänna, grundläggande regler för skolan. Den anger också skolans uppgifter, målen för utbildningen och talar om hur skolan ska fungera. Vidare står det att kommunerna måste ha lämpliga lokaler, välutbildad personal, lagom stora grupper mm i skolan. Skolförordningen är regler för skolan som regeringen har bestämt och som skolan måste följa. Reglerna gäller sådant som inte står i skollagen.

Läroplaner är en plan för skolan där det står vilka mål skolan ska sträva mot. Dessutom beskriver läroplanen skolans uppgift och vad som är det viktigaste för arbetet i skolan. I Läroplanen för de frivilliga skolformerna där gymnasiesärskolan tillhör står det att:

”Rektor har när det gäller gymnasieskola och gymnasiesärskolan ett särskilt ansvar för att eleverna får kunskaper om sex och samlevnad.....”

(Lpf 94 s 17)

Kursplan är en plan för vad man ska lära sig när man går en kurs eller en utbildning. I gymnasieskolan har man en kursplan för varje kurs. I kursplanen anges målen för ämnet eller kursen, alltså vad man ska lära sig och öva sig i.

Skolverket (2006) skriver om förslag till förändringar i kursplanen i skriften ”Översyn av målen i grundskolans kursplaner avseende sex- och samlevnad”. Det är visserligen på grundskolans kursplan i biologi men delar av det återfinns i kursplanen för biologi i gymnasiesärskolan.

Utifrån perspektivet att ta ansvar både för sig själv och andra behandlas frågor om ansvar och respekt i förhållande till kärlek, sexualitet, relationer och samlevnad. En trygg och säker sexualitet fri från fördomar, diskriminering, tvång och våld är grundläggande för individens upplevelse av hälsa, lust och välbefinnande. Perspektiv som kön, könsidentitet, funktionshinder och sexuell läggning är därför naturliga inslag i undervisningen om kärlek, sexualitet och samlevnad.

(Skolverket 2006 biologi sid 3)

I gymnasiesärskolans kursplaner finns undervisning i sex och samlevnad nämnd i ett flertal olika kurser som naturkunskap samt kommunikation och samspel.

Teorianknytning

En forskningsansats innehåller filosofiska grundantaganden av ontologisk och epistemologiskt slag, det vill säga antaganden om vad verklighet och kunskap är (Bengtsson 2005). Han menar att det utifrån de antaganden som görs om verklighet och kunskap följer vissa forskningsmetoder, medan andra utesluts. Bengtsson visar på hur en förändring av de antaganden vi gör om verklighet och kunskap kan leda till att en ny verklighet framträder för forskaren och konkretiserar detta genom att använda Edgar Rubins berömda gestaltfigur, ansiktvasen. När man tittar på ansiktvasen framträder, beroende på vilken bakgrund betraktaren väljer, antingen en vit vas eller två svarta ansikten i profil.

Enligt Kullberg (2004) så är etnografisk forskning en aktiv forskningsform i vilken det av forskaren krävs ett aktivt bestämmande av etnografiska teoribildningar. Vi har valt en etnografisk forskningsansats med hermeneutiskt förhållningssätt för att genom det beskriva och analysera sammanhang och processer i skolans vardagliga arbete. Enligt Ahlberg (2009) kräver detta energi, tålamod och ett intresse av forskaren. Etnografiska studier kan enligt Olsson och Sörensen (2007) ske på olika nivåer, från studiet av ett komplext samhälle, makroetnografi, till studiet av enskild situation mikroetnografi, vidare menar de att det finns en stor metodologisk variationsrikedom inom etnografien.

En etnografisk studie innebär att försöka förstå en mening i mänskliga handlingar i olika sammanhang. Etnografien kännetecknas av att olika fenomen undersöks i sin naturliga miljö och det som undersöks är det som brukar hända i den miljön (Kullberg 2004). Etnografiska studier är alltid kvalitativa och utgår oftast från ett litet urval, tyngdpunkten ligger oftast på djupa och rika beskrivningar istället för generaliseringar. Etnografiska studier är dessutom ofta banbrytande genom att de ofta undersöker mer okända forskningsområden på ett fördjupat sätt (Löfgren-Mårtensson 2005).

Kvalitativa metoder har oftast ett inifrånperspektiv eftersom forskaren försöker få fram hur forskningssubjektet upplever sin situation eller verklighet. För att få fram ett inifrånperspektiv räcker det inte bara med intervjuer utan det krävs också observationer. Den kvalitativa forskaren använder sig av observationer och intervjuer som redskap i sin forskning medan den kvantitativa forskaren använder enkäter (Kullberg 2004).

Den teoretiska ram som används i denna studie har hämtats från två besläktade perspektiv; det sociokulturella samt det kommunikativa relationsinriktade perspektivet. I den följande presentationen gör vi en uppdelning av perspektiven även om de till viss del är sammanvävda.

Det sociokulturella perspektivet har sin utgångspunkt bland annat i Lev Vygotskijs teorier om språk och tänkande Vygotskij (2001). Vygotskij intresserade sig tidigt för barn med funktionshinder och dess utveckling. Han menar att människan inte bara är en användare av verktyg utan även en skapare av verktyg (Lindquist 1999). Enligt ett av Vygotskijs grundantaganden är människan skapare av språkliga verktyg, detta för att tolka och konstruera sin föreställningsvärld. Den samarbetsform för lärande som han beskriver förutsätter ett pedagogiskt möte mellan elev och lärare och mellan elev och elev, till vilket bägge parter tillför den sociala situationen både kreativitet och aktivitet. Vygotskij menade att lärandet bygger på interaktion mellan människor och endast genom interaktion kan människan utvecklas. Det är alltså den sociala miljön som utvecklar elevens handlingar och de samspelemöjligheter som undervis-

ningen erbjuder är av största betydelse. Det krävs således en aktiv elev, en aktiv lärare och en aktiv miljö.

Enligt Säljö (2000) är det i ett sociokulturellt perspektiv grundläggande att fysiska, liksom intellektuella/språkliga, redskap medierar verkligheten för människor i konkreta verksamheter. Begreppet medierar antyder således att människor inte står i direkt, omedelbar och otolkad kontakt med omvärlden. Tvärt om hanterar vi den med hjälp av olika fysiska och intellektuella redskap som utgör integrerade delar av vår sociala praktik. Begreppet mediering är således centralt och kanske det mest annorlunda antagandet i en sociokulturell tradition om man jämför denna med andra ledande teoretisk perspektiv. Mediering innebär att vårt tänkande och våra föreställningsvärldar är framvuxna ur, och därmed färgade av, vår kultur och dess intellektuella och fysiska redskap. Människans allra viktigaste medierande redskap är de resurser som finns i vårt språk. Tänkande, kommunikation och fysiska handlingar är situerade i kontexter och att förstå kopplingen mellan sammanhang och individuella handlingar är därför något av kärnpunkten i ett sociokulturellt perspektiv.

Nyckelorden för det sociokulturella perspektivet är enligt Dysthe (1996) situerad, social, distribuerad, medierad, deltagande och språk. Distribuerat lärande är beroende av i vilken situation det sker. Det innebär att den kunskap jag för med mig in i en social aktivitet delar jag med mig av till de andra i gruppen samtidigt som jag tar del av deras erfarenheter och förvärvar nya kunskaper. Lärandet är en del av situationen och situationen en del av lärandet. Lärandet kan inte tas ur sin kontext utan alla delar är beroende av varandra. Med medierat lärande avses användningen av redskap och verktyg som hjälper oss att förstå omvärlden. Dessa redskap kan utgöras av både personer och artefakter men språket ses som ett redskap överordnat de övriga och som allra viktigast för att förstå omvärlden och kunna handla.

Inom det sociokulturella perspektivet så ses upplevelsen av meningsfullhet som grundläggande för viljan att lära. Den läromiljö eleven befinner sig i samt aktivt deltar i situationen är avgörande för motivationen. Lärandemiljön bör innefatta interaktioner och möten som präglas av acceptans och bidrar till skapandet av den lärandes identitet i positiv mening. Detta identitetsskapande kan ske genom att eleven upplever att hon eller han kan något och dessutom att personens kunskap kan vara betydelsefull för andra menar Dysthe (1996).

Det kommunikativa relationsinriktade perspektivet är ett specialpedagogiskt perspektiv inom den sociokulturella familjen. Med utgångspunkt i det kommunikativt relationsinriktade perspektivet menar Ahlberg (2001) att delaktighet, kommunikation och lärande är sammanflätade i skolans sociala praktik. Centralt för detta perspektiv är kommunikation och lärande.

Vad och hur en elev lär är beroende av en mängd olika aspekter som måste beaktas samtidigt; exempelvis hör organisationsaspekter, demokrati och likvärdighets aspekter, sociokulturella, kommunikativa, socioemotionella och didaktiska aspekter samman.

(Ahlberg red 2009 sid 115)

Ahlberg (2009) menar vidare att det kommunikativa relationsinriktade perspektivet (KoRP) inte riktar sitt ljus mot miljön eller individen utan låter utgångspunkten vara skolan som samhällelig institution, den sociala praktiken och individens förutsättningar och behov. Simeonsdotter Svensson (2009) menar att det kommunikativt relationsinriktade perspektivet utgår från ett specialpedagogiskt perspektiv med en inkluderande och relationell syn på en skola för alla. En relationell syn eller ett relationellt perspektiv innebär att förändringen i omgivningen

ska kunna ge eleven förutsättningar att nå uppsatta mål. Det handlar om vad som sker i samspelen – alltså är interaktion mellan olika människor central i ett relationellt perspektiv. Elevernas svårigheter uppfattas inte som brister som ska åtgärdas utan det är lärandemiljön som ska förändras.

Metod

Vi har valt att göra en kvalitativ studie för att få ett inifrånperspektiv på hur undervisningen gestaltar sig och upplevs av personalen som genomför undervisningen. Kvalitativa studier görs främst för att finna mönster och ge exempel menar Stukát (2005). Med utgångspunkt från studiens syfte har vi valt en metod där så väl praktiken i skolsituationen som personalens uppfattningar om den kan studeras. Kvalitativa metoder, såsom observationer och intervjuer lämpar sig för studier av människors talade eller observerade beteende och det stämmer bra mot studiens syfte. Personalen studeras i den miljö där de befinner sig på ett så naturligt sätt som möjligt.

Vad som väljs ut och hur det tolkas påverkas av emotionella attityder. Stukát (2005) menar att observationer är en lämplig metod för att ta reda på vad människor gör, inte bara genom vad de i intervjun säger att de gör. Intervjuaren kan inte vara säker på att den intervjuade svarar sanningsenligt. Genom att titta, lyssna och registrera sina intryck kan forskaren jämföra intervjun och observationen.

Förhållandet mellan observationer och intervjuer kan som metod problematiseras. Observationer kan uppfattas som mer verkliga, därför att forskaren då är öppen för hur deltagarna är utan att medvetet leda dem i en bestämd riktning genom att ställa frågor säger Fangen (2005). Detta kan eventuellt innebära svårigheter att analysera empirin eftersom det är tänkt att använda olika typer av metoder, detta kallas också triangulering. Andreasson & Asp-Onsjö (Ahlberg red 2009 s 53) menar att det kan finnas fördelar med en så kallad triangulering och att det då går att se empirin från olika perspektiv. Empirin analyseras utifrån ett kommunikativt relationsinriktat och sociokulturellt perspektiv. Även Stukát (2005) skriver att observation och intervju kan ge studien en djupare information.

Etnografi som forskningsmetod

För att kunna beskriva och analysera sammanhang och processer i skolans vardagliga arbete med sex och samlevnadsundervisning har vi valt en etnografisk forskningsansats.

Studien kan metodiskt beskrivas som en etnografisk studie för att den använder etnografiska forskningsmetoder som ger möjlighet att studera både faktiska situationer och deltagarnas uppfattningar om dem. De etnografiska metoder som vi använder är djupintervjuer och observationer. Vi vill genom att utföra både djupintervjuer och observationer få ett tydligare inifrånperspektiv, där vi kan se samband mellan det som sägs, görs och upplevs av personalen. Etnografisk forskning är enligt Kullberg (2004) en aktiv forskningsform som kännetecknas av att olika fenomen undersöks i sin naturliga miljö och det som undersöks är det som brukar hända i den miljön.

Urval och situationer

Kullberg (2004) skriver att forskaren väljer en tillgänglig grupp av undersökningsspersoner som kan informera forskaren om det han eller hon undersöker. Vårt urval blev således de gymnasiesärskolor som skulle bedriva undervisning i sex och samlevnad under höst eller vårterminen. Vi tänkte dessutom att skolorna skulle vara från två olika kommuner, den ena skolan i en medel stor stad, den andra i en landsbygdskommun.

För att hitta skolor som stämde med de uppsatta kriterier, tog vi först kontakt med samordnaren för gymnasiesärskolor i länet som kom att ingå i studien. Vi ringde sedan runt till de gymnasiesärskolor i länet som vi blev tipsade om. Vi presenterade oss själva och berättade vad uppsatsen skulle ha för fokus. När vi fått positiva svar, från två skolor som stämmer in på kriterierna, valde vi att arbeta med dem. Detta kan enligt Ahlberg (red. 2009) benämnas som ett snöbollsurval, vilket innebär att vi initialt fick kontakt med ett mindre antal individer relevanta för undersökningens frågeställningar och därefter med deras hjälp fick kontakt med andra individer. Vi bedömde det som intressant att studera två olika skolor och inte begränsa oss till bara en skola. Detta för att differentiera och få ett vidare perspektiv på hur undervisningen gestaltar sig. Personerna som vi intervjuade är de som har ansvaret för undervisningen. Så det rörde sig om ett fåtal personer.

Metoden är fem djupintervjuer/riktade öppna intervjuer av undervisande lärare, varav två djupintervjuer med kuratorer och en med personal från ungdomsmottagning, vilka alla arbetar med sex och samlevnadsundervisningen i gymnasiesärskolan. Fyra observationer genomfördes i undervisningssituationer, varav tre med intervjuade lärare och en observation med personal från ungdomsmottagningen. Djupintervjuer genomfördes på lärarnas och personalens arbetsplatser efter skoltid. Intervjuerna genomfördes före observationerna. Det innebar att vi inte hade någon egentligen tidspress men de intervjuade blev upplysta om att intervjun/samtalet skulle pågå i ca 60 minuter. Vi genomförde intervjuerna före observationerna för att kunna vara så objektiva som möjligt under intervjuerna. Under observationerna var vi passiva för att ha å lite inverkan som möjligt på undervisningen. Under arbetets gång framkom vissa frågetecken som vi behövde reda ut, dessa kompletterande gjordes genom till intervjuer via telefonsamtal.

Pilotstudie

Djupintervjuer kräver enligt Kullberg (2004) mycket träning. Hon menar att träning lämpligast gör på det fält där studien genomförs. Kylén (2004) skriver att intervjuguiden måste prövas ut på ett tidigt stadium. Han rekommenderar 2-3 intervjuer för att se efter hur uppläggningsen har fungerat, hur de intervjuade har reagerat och hur pass användbara anteckningarna är. Detta är ännu viktigare när flera intervjuare arbetar parallellt. De bör träffas för att pröva sina erfarenheter och samordna upplägg och anteckningarna. Kullberg (2004) menar vidare att forskaren behöver träna sig i att lyssna, och inte bara i att fråga, att lyssna aktivt är att engagera sig i svaren den intervjuade ger och att inte tänka på nästa fråga eller följdfrågor under tiden svar ges. Enligt Ely (1994) ska lyssnandet vara mer än bara att uppmärksamma det verbala budskapet. Forskaren bör vara noga med att observera den intervjuades kroppsspråk, tonfall, gester, hållning och ögonrörelser. Detta har vi haft i åtanke, både vid intervjuer och vid observationer.

Vi gjorde ett par testintervjuer som vi tillsammans lyssnade på och analyserade så att vi genomförde dessa på ett liknande sätt. Av detta lärde vi oss att ställa frågor och följdfrågor på ett sätt som båda kände sig bekväma med. Varje intervju varade mellan 50-60 minuter, intervjuerna spelades in. Vi använde oss av en intervjuguide (se bilaga 1) där vi hade fem punkter plus några öppningsfrågor.

Det kan vara känsligt att sitta och göra observationer under just sex- och samlevnadslektioner, det skulle kunna inverka hämmande på undervisningen, då både för lärare och för elever. Därför valde vi att göra flera träningsobservationer vid annan undervisning. Detta för att elever

och personal ska vara mer vana vid oss. Kullberg (2004) betonar vikten av att träna sig att observera på ett koncentrerat sätt. Var man utför dessa träningsobservationer spelar ingen större roll.

Utifrån träningsobservationerna där vi diskuterade vi resultaten för att se så vi observerade rätt saker utifrån observationschemat (se bilaga 3) och att vi noterade samma saker.

Undersökningsgrupp

I studien deltog åtta personer, fem var verksamma som lärare inom gymnasiesärskolan, två kuratorer och en personal från ungdomsmottagningen. Av lärarna var alla kvinnor i åldern 30-60 år. Deras yrkesverksamma tid vid gymnasiesärskolan varierade från 1 år till 20 år. Av kuratorerna var en manlig och en kvinnlig med ca 9 yrkesverksamma år och ålder på 50 respektive 35 år. Personalen från ungdomsmottagningen var manlig och 45 år, med lång erfarenhet av att jobba med ungdomar och sex och samlevnad.

Av de intervjuade personerna observerades tre lärare och personalen från ungdomsmottagningen. Vi hade således fler personer som deltog i intervjuerna än personer som deltog i observationerna.

Elevgrupperna i vår undersökning såg lite olika ut. I Stadsskolan var grupperna delade i tjejgrupp och killgrupp vid ett tillfälle och helgrupp vid det andra tillfället. I tjejgruppen som observerades deltog sju elever och i helgrupp deltog tolv elever. I Byskolan var det helgrupp vid båda tillfällena vilket innebar en elevgrupp på femton elever varav fyra var tjejer.

Samtal/intervjuer

I djupintervjuer/ riktade öppna intervjuer används inte enligt Kullberg (2004) några förutbestämda frågor. Däremot har forskarna med sig i tankarna eller nedtecknat några områden som ska beröras. Den etnografiska djupintervjun leds av en person och har som mål att koncentrerat erhålla information av den intervjuade. Att lära sig se omvärlden genom uppfattningar och tankar hos den person som intervjuas är huvudsyftet med en djupgående etnografisk intervju. Kylén (2004) skriver att en intervjuguide eller frågelista är ett stöd för både intervjuaren och den intervjuade. En intervjuguide bör innehålla mellan 4-6 punkter som talar om vilka områden intervjun ska täcka. I början på intervjun visar man intervjuguiden, den får sedan ligga kvar på bordet som ett stöd för samtalet. Intervjuaren kan för egen räkning ställa upp under rubriker till varje punkt som inte ska visas för den intervjuade, för då blir intervjun mer styrd. Vi mailade intervjufrågorna till de vi intervjuade. (bilaga 2).

I den riktade öppna intervjun beskriver enligt Lantz (2007) den tillfrågade fritt sitt sätt att uppfatta ett fenomen, resonerar med sig själv och beskriver sammanhang som respondenten finner betydelsefulla för beskrivningen av fenomenet. Den som blir intervjuad beskriver sin egen bild av verkligheten och intervjun ger information som ökar förståelsen för respondentens subjektiva erfarenheter. Det är just det subjektiva som söks, vilken innebörd och mening respondenten ger ett fenomen som intervjuaren intresserar sig för och närmar sig genom att förstå respondentens sätt att tänka. I vid bemärkelse handlar det om att förstå hur och på vilket sätt den sociala verkligheten är ordnad och konstruerad ur respondentens perspektiv.

Det är mycket svårt att vid personliga intervjuer hela tiden ställa neutrala frågor då det oftast inte finns helt färdiga frågor som läses upp för intervjupersonen utan under intervjun ställs spontana följdfrågor menar Kvale (1997).

En nackdel med att göra intervjuer är den så kallade intervjuareffekten menar Svenning (2003). Detta innebär att intervjuaren genom sin närvaro oftast omedvetet påverkar intervjupersonen och dess svar. Intervjuareffekt kan se ut på fler olika sätt. Det kan vara intervjuarens ålder, kön, etnicitet, professionella bakgrund med mera som påverkar. Ena annan påverkan är att intervjupersonen svarar såsom han eller hon tror att intervjuaren vill att han eller hon ska svara. Ytterligare en sorts påverkan är att intervjuaren tolkar svaren fel eller inte frågar tillräckligt vad intervjupersonen menar med något som intervjuaren inte riktigt förstår, men ändå tror sig förstå.

Djupintervjuer/riktade öppna intervjuer kommer att göras med berörd personal. Vi har valt att koncentrera oss på personalen och dess undervisningssituation. Fokus i denna studie ligger alltså på personalen och dess undervisningssituation. Enligt Kvale (1997) beror antalet intervjupersoner på undersökningens syfte. Det finns alltså inget minsta antal personer som bör ingå i en etnografisk studie. Kvale menar vidare att en vanlig kritik är att få intervju personer gör att undersökningen inte blir generaliserbar. Detta menar Kvale stämmer inte utan man kan och bör koncentrera sig på ett fåtal intensiva fall för att där igenom kunna få generaliserbar kunskap.

Vi har också valt att utgå från de didaktiska frågorna eftersom det är något som undervisande personal alltid bör ha i tankarna. Enligt Fishbein (Vetenskapsrådet 5:2007) har det didaktiska området att göra med både det ämnesinnehåll som presenteras i skolan och det sätt på vilket detta innehåll anpassas till barnet/gruppen.

Observationer

Syftet med observationer är att upptäcka och beskriva normer, kommunikationsförmåga, förhållningsätt, värderingar och relationer. I ett sociokulturellt perspektiv på mänskligt lärande och utbildning blir enligt Säljö (2000) kommunikativa processer helt centrala. Det är genom kommunikation som individen blir delaktig i kunskaper och färdigheter. Vidare menar han att en av utgångspunkterna för ett sociokulturellt perspektiv på lärande och mänskligt tänkande/handlande är att forskaren uppmärksammar hur individer och grupper tillägnar sig och utnyttjar fysiska och kognitiva resurser. Med ett sådant perspektiv är samspelet mellan kollektiv och individ i fokus. Genom observationerna kan vi här upptäcka de kommunikativa processerna och hur samspelet ser ut mellan lärare och elevgrupp. Vi kan även försöka se på vilket förhållningsätt läraren har gentemot elevgruppen.

Observationer innebär enligt Ahlberg (red 2009) att systematiskt iakta enskilda händelser i praktiken. Observationer är inte bara en passiv process där intryck absorberas eller stimuli registreras, det är tvärtom en urvals- och tolkningsaktivitet. Enligt Kylén (2004) kan en observatör använda sin erfarenhet för att förstå samband eller se vad vissa beteenden leder till och jämföra det med vad som är önskvärt. Kylén menar vidare att all mänsklig observation är subjektiv, det går att minska det subjektiva i observationerna genom att göra dem mer strukturerade. Är observationen strukturerad blir bearbetning och sammanställning enklare att genomföra.

Observationerna genomförs med ett observationsschema (bilaga 3). Kullberg (2004) benämner detta som en checklista som kan vara till stöd vid observationstillfällena. Stukát (2005) skriver om vanlig osystematisk observation där observatören sitter längst bak i ett klassrum och noterar i ett protokoll det forskaren fäster sig vid. Han menar vidare att någon form av fokus måste finnas och lyftas fram. Det vi fokuserar på är samspelet/kommunikationen som råder i gruppen mellan lärare och elever. Använder man samtalet som redskap eller genomförs lektionerna i föreläsningsform? Deltar eleverna aktivt under lektionerna? Kan vi på lärarens kroppsspråk tolka dennes upplevelse av situationen? Enligt Kylén (2004) står kroppsspråket med sin mimik och sina gester för 65 % av kommunikationen. Vi kommer även att observera lärarnas förhållningssätt, dels formellt (professionellt, strikt efter läromedel) eller informellt (delger egna erfarenheter, tyckande, värderingar och synpunkter). Denna form av observation ger oss enligt Kylén (1994) en mer nyanserad bild samtidigt som den ger utrymme för att notera intressanta men oväntade händelser. Kylén menar vidare att som all annan datainsamling kräver även observationer en genomtänkt planering.

Förhållningssättet är också viktigt, hur ser vi som personal på eleven, dess lärande och dess kapacitet? Förhållningssättet påverkas också av våra och elevernas erfarenheter, kunskaper, värderingar, känslor, relationer och kommunikationsförmåga.

Vi utförde observationerna ensamma, båda gjorde två observationer. Vi analyserade och bearbetade materialet tillsammans. Vi hade gärna gjort fler observationer men vi stötte här på svårigheter eftersom personalen tyckte att det var ett för känsligt område. På den ena skolan märktes det att läraren tyckte att det var jobbigt och försökte få observatören till att bli delaktig. Nästa observationstillfälle på den skolan gjordes då istället med personal från ungdomsmottagningen.

Observationerna skedde genom att vi satt lite vid sidan om och antecknade lite samtidigt som vi observerade. Här var det svårare att exakt komma ihåg vad som sades eftersom vi inte kunde göra ljudupptagningar. Det var alltid en av oss som gjorde observationer men vi försökte bearbeta och analysera tillsammans.

Analysprocessen

För att göra texten i analysdelen mer lättläst och intressant har citat tagits med i texten. Citaten är utvalda för att illustrera en majoritet eller för att representera olikheter. Citaten har skrivits om från transkriptionen så att pauser och hummanden har utelämnats. Vi har valt att inte beskriva vem som säger vad, eftersom fokus i uppsatsen inte ligger på vem som säger vad. Däremot har vi förtydligat från vilken skola citaten kommer. Viktigt att påpeka är också att analysen inte blir de intervjuades egen berättelse utan vi har skapat en egen berättelse utifrån våra metodologiska och teoretiska utgångspunkter.

Att använda sig av en kombination av forskningsmetoder kan bidra med en mångfacetterad beskrivning som enligt Ahlberg (red 2009) kallas triangulering. Begreppet triangulering används för att beteckna att något betraktas ur flera olika vinklar. Vi jämför data från intervjuer och observationer för att lyfta fram och analysera från olika håll, detta för att få tillgång till en sammansatt och mångfacetterad bild.

Ett utmärkande drag för det sociokulturella perspektivet är enligt Ahlberg (red 2009) att forskarna intresserar sig för hur sociala praktiker formas. Hur olika tankar och idéer kommer till uttryck i praktiken blir det mest väsentliga och samspelet mellan individ och kollektiv av cen-

tral betydelse. Detta kan vi också se utifrån det kommunikativt relationsinriktade perspektiv som enligt Ahlberg (red 2009) ser på delaktighet, kommunikation och lärande som en interagerande del av skolans sociala praktik. Med anledning av detta har vi valt att sammanfläta våra metoder, intervjuer och observationer till en gemensam analys. Tankar och idéer kommer till uttryck i intervjuer medan praktiken synliggörs genom observationerna.

Vid så kallad innehållsanalys av resultaten är det vanligt inom kvalitativ forskning att utgå från teman och göra grundliga beskrivningar av dessa teman för att sedan fortsätta med tolkningar. Resultatet redovisas i olika kapitel utifrån de teman som finns menar Larsson, Lilja & Mannheimer (2005). Analys handlar om att hitta mönster i det material som samlats in. För att kunna göra detta måste materialet sorteras efter önskade kategorier enligt Svenning (2003).

Vi har valt att presentera analysen utifrån de huvudområden som är vägledande i vårt syfte. Rubriksättningen är gjord utifrån våra tre områden i syftet plus en bakgrundsinformation. Den första delen är en kort presentation av de intervjuade. Där vi tittar på ålder, antal år i yrket och utbildning. Den andra delen visar hur undervisningen gestaltar sig. Den tredje delen beskriver lärares och personals upplevelser kring undervisningen. Den fjärde delen visar vad som är syftet och målen med undervisningen. Den insamlade empirin delades in under dessa tre rubriker för att sedan bearbetas var och en för sig. Vi försökte hitta likheter och skillnader från intervjuerna och hur det verkligen var på observationerna och avsluta varje del med en sammanfattning som knyter an till den valda teoretiska ramen.

För att kunna analysera intervjuer och observationerna på ett systematiskt sätt skapade vi en tavla för varje område. På tavlan för det aktuella området satte vi sedan lappar med texter som tillhörde den tavlan. Det blev många lappar på våra tre tavlor men det gav en tydlig struktur för den fortsatta analysen.

Enligt Kullberg (2004) gäller det att i etnografiska studier skapa system av tankeenheter för att finna de slutliga fakta som utgör studiens resultat. Det system som vi skapat är våra tavlor och lappar för att få en struktur på alla anteckningar och transkriptioner. Intervjuerna transkriberades och ur det materialet hämtades det som var av vikt för vårt arbete. När vi hade transkriberat såg vi att en del material var oväsentligt för arbetet och att vissa kompletteringar behövde göras. Kompletteringarna skedde via telefonsamtal och skrevs ner. Härifrån började vi gruppera studiens insamlade data, först sorterades bakgrundsinformationen ut och sammanställdes under rubriken "Lärare och personals bakgrund".

Därefter sorterade vi ut svaren på frågan "Hur gestaltar sig undervisningen?" Med det menar vi: Vilket material har används? Hur ser grupperna ut? Vilka bedriver undervisningen? Vilken tid tas i anspråk? Vilket upplägg har undervisningen?

Nästa fråga "Hur upplevs undervisningen av lärarna?" För av svara på den frågan använde vi oss av intervju svaren och sorterade ur transkriptionerna de delar som vi tolkade gav svar på frågan.

Sista frågan "Vad är syftet och målen med undervisningen enligt lärarna?" Även här använde vi oss av intervju svaren från transkriptionen.

När våra tre tavlor var klara så långt tittade vi på våra anteckningar från observationerna och grupperade anteckningarna i samma tre områden. Vi valde i detta skede att ha en skiljelinje mellan intervjulapparna och observationslapparna genom att ha olika färger på våra lappar.

Observationslapparna är vår tolkning av vad som sker i kommunikation, samspel och social praktik, medan lärarnas tankar och idéer kommer till uttryck på intervjulapparna.

Etiska ställningstaganden

När det gäller etiska ställningstaganden så har Vetenskapsrådets (2007) forskningsetiska principer varit gällande. Det handlar om individskyddskravet som tas upp i fyra krav. Informationskravet, samtyckeskravet, konfidentialitetskravet och nyttjandekravet. Vi utgår från dessa regler och kommer att beakta dem både när vi genomför studien och när vi skriver uppsatsen.

Det är viktigt att informera uppgiftslämnaren och undersökningsdeltagare, om att deltagandet är frivilligt och att de har rätt att avbryta sin medverkan. Det är också viktigt att inhämta samtycke från deltagarna i vissa fall behövs också förälders eller vårdnadshavares samtycke. Viktigt är också att deltagarna ska få vara anonyma och att personuppgifterna skall förvaras på ett sådant sätt att obehöriga inte kan ta del av dem. Det insamlade materialet får bara användas för forskningsändamål och aldrig utlånas för t ex kommersiellt bruk, ytterligare en viktig regel som måste följas.

Vi ringde runt till olika skolor innan vi fick tillåtelse från två skolor som ville ingå i vår studie. Vi informerade först via telefon vad studien skulle handla om och syftet med vår studie. När vi fått samtycke från personalen skickade vi mejl där våra valda områden inför intervjun fanns beskrivna. Vid intervjuerna informerades lärarna också om våra kommande observationer och de planerades i samtycke med personalen.

Vi informerade också om att det inte skulle gå att spåra vilka skolor som kommer att ingå i studien och att allt material kommer att förstöras efter att uppsatsen är skriven. Skolorna finns inte med under sina riktiga namna utan har döpts om till Stadsskolan och Byskolan. De renskrivna intervjuerna och anteckningar från observationer kommer bara att läsas av oss författare för att sedan förstöras.

Trovärdighet

Stukát (2005) beskriver begreppet reliabilitet som hur bra ett mätinstrument är på att mäta. Att spela in samtalen/intervjuerna ökar studiens reliabilitet menar Stukát eftersom intervjuaren då får med varje ord och nyanser i språket. Vi tolkade respondenterna som att de var ärliga i sina uttalanden och i sina samtal. Kvale (1997) menar att det finns en risk att informanterna upplever frågor som ledande och att frågorna då inverkar på svaren.

Enligt Stukát (2005) är validitet ett mångtydigt begrepp och anges som hur bra ett mätinstrument mäter det studien avser att mäta. Denna studies validitet är utifrån de teorier, intervjuer, observationer och områden som ingått i vår studie och naturligtvis utifrån den tolkning som vi har gjort. De intervjuade fick en intervjuguide i förväg och kunde genom det förbereda sig inför intervjun, vilket troligen gav oss djupare svar. Vi antar att intervjuerna och observationerna leder till ett trovärdigt resultat.

Den utförda studien är liten med få intervjuer och få deltagande observationer. Med utgångspunkt av detta kan studien inte anses som generaliserbar menar Kvale (1997). Inga generaliserande slutsatser dras av resultatet i denna studie men kan ändå bidra med kunskap. Ahlberg (red 2009) menar att generaliserande synpunkter inte behöver vara avgörande för forskningen

betydelse utan det går att se mönster i hur något fungerar och fundera vidare på möjligheter för utveckling.

Eftersom kvalitativa undersökningar ofta har ett litet urval kan det vara svårt att göra några generaliseringar, men om författarna är noggranna som forskare med sina begrepp och hur de används kan det sägas att de med sin studie visar på relevanta exempel menar Svenning (2003).

Fangen (2004) menar att genom forskarens närvaro påverkas situationen vilket gör att det finns sociokulturella skillnader mellan forskaren och deltagarna. Vi bedömer att den skillnaden är mindre än den skulle ha varit om vi inte hade gjort testobservationer på skolorna där observationerna genomfördes. Tack vare testobservationerna upplever vi inte observationstillfällena som märkbart påverkade av får närvaro.

Vi som forskare försöker minimera men förstå den effekt vi själva har på resultatet när vi tolkar data och försöker där vid hålla tillbaka våra uppfattningar och förutfattade meningar.

Resultatredovisning

Resultatet grundar sig på intervjuer med fem lärare, personal från ungdomsmottagningen, kuratorer från båda skolorna och observationer vid fyra olika undervisningstillfällen. I resultatet kommer personerna att kallas för lärare, personal och elever. Personalen från ungdomsmottagningen är samma person som arbetar i båda kommunerna. Skolan i en medelstor stad kommer vi i fortsättningen kalla Stadsskolan, skolan i en landsbygdskommun kommer vi att kalla Byskolan. Resultaten presenteras utifrån de tre i syftet valda områdena plus en bakgrundsinformation. Varje område kommer att bearbetas var och ett för sig. Vi försöker hitta likheter och skillnader från intervjuerna och hur det verkligen var på observationerna.

Vi kommer att dela upp intervjudelen i varje område i relevanta underrubriker och observationsdelen i varje område i två underrubriker, kommunikation/samspel och förhållningssätt. Vi kommer att avsluta varje del med en sammanfattning som knyter an till den valda teoretiska ramen.

Kuratorernas roll i sex- och samlevnadsundervisningen ser lite olika ut. På Stadsskolan arbetar kuratorn med eleverna och deltar i delar av undervisningen, medan kuratorn på Byskolan mer finns som back up för personalen och eleverna.

Personalen från ungdomsmottagningen står själv för innehållet i den undervisning som han bedriver. Personal från skolan får medverka under hans undervisning men bara om eleverna samtycker.

Vi har valt att presentera vissa delar ur intervjuerna som citat. De skrivs med kursiverad stil för att förtydliga att det är de intervjuades egna ord.

Lärares och personals bakgrund

I denna del beskrivs en kort presentation av skolorna och de intervjuade såsom ålder, antal år i yrket, utbildning och fortbildning. Inga observationer ingår i detta avsnitt utan avsnittet bygger enbart på intervjusvar från lärare och personal.

Skolorna som medverkat i studien

Stadsskolan är en skola som är integrerad i en av gymnasieskolorna på orten. Viss del av undervisningen är förlagd till andra lokaler men då handlar det om yrkesprogrammets praktiska ämnen. Det finns totalt 8 lärare och ca 30 elever uppdelat på fyra årskurser och 3 program. Programmen är Fordonsprogrammet, Hotell- och restaurangprogrammet samt Specialutformat program.

Byskolan är en nystartad skola som funnits i två läsår. Skolan har två program, Hantverksprogrammet samt Hotell- och restaurang programmet. Där arbetar 4 personal och 15 elever uppdelade på fyra årskurser finns inskrivna på skolan. Lokalerna är placerade utanför gymnasieskolan på orten så den är inte en integrerad del av nationella gymnasiet på orten.

Ålder, antal år i yrket och utbildning

På Stadsskolan intervjuades tre lärare och alla var kvinnliga. Den första var 38 år och utbildad till fritidspedagog. Hon har arbetat på gymnasiesärskolan i 8 år och arbetade tidigare som fritidspedagog. Den andra var 43 år och utbildad 1-7 lärare och har arbetat på gymnasiesärskolan i 15 år. Hon arbetar i huvudsak mot hotell- och restaurangprogrammet och har delar av sin tjänst på det nationella gymnasieprogrammet. Den tredje var 53 år och utbildad 1-7 lärare. Hon har arbetat på gymnasiesärskolan i ca 20 år.

På Byskolan intervjuades två lärare och båda var kvinnliga. Den första var 60 år och utbildad förskollärare och har sedan gått kurser inom autismspektrat. Tidigare har hon arbetat som föreståndare på förskolan och som pedagog på grundsärskolan. Hon var med och startade upp gymnasiesärskolan som funnits i två år i kommunen. Den andra var 32 år och utbildad tidigarelärare. Hon har arbetat på gymnasiesärskolan i ett år och tidigare har hon arbetat inom den privata sektorn och som vikarierande lärare.

Två kuratorer intervjuades. Den första från Stadsskolan var 35 år och kvinnlig, utbildad som socionom och arbetat inom yrket i 8 år. Den andra från Byskolan var 50 år och manlig, utbildad som socialpedagog och arbetat inom yrket i 9 år. Personal från ungdomsmottagningen intervjuades och det var samma personal som arbetade inom de båda skolorna som ingår i studien. Personalen var 45 år och manlig, utbildad till distriktssköterska och har arbetat med ungdomar under många år.

Fortbildning

Fyra av de fem intervjuade lärarna deltog föregående läsår i en länsövergripande fortbildning i sex och samlevnad för gymnasiesärskolans personal.

Vi gick förra våren en länsövergripande fortbildningskurs i ämnet, kursen vände sig till alla undervisande lärare i gymnasiesärskolan, det var inte så att det var några speciellt utvalda utan alla skulle gå. Detta hade varit en önskan från oss pedagoger en längre tid och är något som vi kommer att behöva mer av framöver.

Lärarna på Stadsskolan menade att de genom utbildningsinsatsen har lagt mer fokus på ämnet och dess innehåll. De menade sig också fått större förståelse för vikten av sex och samlevnadsundervisning. De betonade också vikten av fortsatt fortbildning.

Fortbildningen riktade sig mest mot elever som bor på boende men våra elever bor fortfarande oftast hemma, så det passade inte riktigt in på vår situation. Vi vill ha mer fortbildning som ger oss mer konkreta tips.

Läraren på Byskolan tyckte inte att utbildningen gav någon vidare inspiration för att utveckla undervisningen. Inte heller gav den kunskap om hur undervisningen kan gå till eller vilket material de kunde använda sig av i undervisningen. Det var bara en av lärarna på Byskolan som hade deltagit i fortbildningen som genomfördes läsåret innan studiens genomförande. Här ansågs behovet av fortbildning som stor

Sammanfattning

Ingen av de intervjuade lärarna i undersökningen hade utbildning för att undervisa i sex- och samlevnad. Ingen av lärarna hade heller gymnasiebehörighet.

I ett sociokulturellt perspektiv är processen viktigare än resultatet, med adekvat utbildning i ämnet hade lärarna haft andra metodologiska förutsättningar för att skapa en lärandeprocess. Stadsskolan är integrerad i den kommunala gymnasieskolan medan Byskolan ligger i egna lokaler utanför den kommunala gymnasieskolan.

Skolorna som institution ser olika ut, den ena är inkluderad och den andra är exkluderad. Detta ger enligt det sociokulturella perspektivet eleverna olika förutsättningar till att vidga den sociala praktiken (Dysthe 2001). Viktigt i detta perspektiv är också samspelets betydelse för den enskildes lärande och delaktighet vilket det ges mindre förutsättningar för i den exkluderande skolan.

När det gäller den genomförda fortbildningen i ämnet går åsikterna mellan skolorna isär. På Byskolan tyckte de inte att fortbildningen var anpassad till den elevgrupp som skolan har. Däremot på Stadsskolan tyckte de att fortbildningen var relevant och viktig. Den gav dem redskap att lägga ett tydligare fokus på ämnet och dess innehåll. Båda skolorna ansåg att behovet av fortbildning är både viktigt och stort.

Undervisningens gestaltning

Under denna rubrik presenteras de innehåll i intervjuer och observationer som rör undervisningens gestaltning.

Intervjuer

Här redovisas innehåll från intervjuer som rör fyra olika områden, upplägg, tidsåtgång, material och gruppstorlekar.

Upplägg

Samarbete i arbetslagen ser liknande ut på båda skolorna. De planerar lektioner eller temadagar gemensamt, de använder sig av samma externa kompetenser.

Båda skolorna anlitar samma personal från ungdomsmottagningen, som dels kommer och håller i en halvdag och dels tar emot eleverna på ungdomsmottagningen.

Att åka runt till olika skolor i länet är en stor del av mitt arbete

Däremot ser undervisningens upplägg lite olika ut på de båda skolorna.

Stadsskolan arbetar med undervisningen på tre sätt, frågelåda som öppnas tillsammans med kuratorn. I frågelådan kan eleverna lägga lappar med frågor de vill ha svar på och de kan vara anonyma om de vill. Frågelådan är det enda som kuratorn är planerat delaktig i men hon kan

även rycka in vid behov. ”Catch the moment” tillsammans med mentor. Med ”Catch the moment” menas att fånga tillfälle till att diskutera sex och samlevnad när tillfälle ges.

Spelar ingen roll när var eller hur, man måste fånga tillfället när tillfället ges naturligt eller spontant.

Temadagar med alla lärare, elever och personal plus besök på eller från ungdomsmottagning. Skolan har en temadag per termin där de arbetar med ett tema ur den lokala kursplanen.

På Byskolan arbetar de med ”Catch the moment” på morgonsamlingen då de diskuterar allt möjligt och läser dagstidningen.

Samling varje dag, då är det högt i tak, om vi då upptäcker något, då försöker vi ta tag i det.

På Byskolan är inte kuratorn med på själva lektionerna, men finns ändå till hands om det uppkommer behov av att prata enskilt. Lärarna kan också anlita kuratorn när de själva inte klarar av att handskas med frågan eller problemet som har uppstått.

Det känns tryggt att kunna anlita kuratorn vid behov, som om det i samtalet kommer fram saker som sexuellt utnyttjande till exempel, att man har den uppbackningen liksom.

Byskolan arbetar också med ett par halva temadagar där de besöker ungdomsmottagningen, eller ungdomsmottagningen kommer dit. Ungdomsmottagningen är ett stort stöd för lärarna och en viktig del i undervisningen. Byskolan arbetar också med lektioner som då t ex handlar om kroppens biologi och samlevnad. Lärarna anser att det är viktigt att eleverna även får kunskap om kroppens anatomi då den intervjuade läraren ansåg att det inte varit så mycket av det i grundskolan.

Tidsåtgång

Stadsskolan räknar med att man lägger ner ca fyra dagar per läsår. Två temadagar då olika teman från den lokala kursplanen bearbetas och två dagar för frågelådan. Under temadagarna gör de också studiebesök på ungdomsmottagningen. Den lokala kursplanen sträcker sig över två läsår då den innehåller fyra temaområden. I de fyra dagarna räknas inte tiden in för ”Catch the moment”.

”Catch the moment” jobbar vi med nästan varje dag så det är svårt att beräkna tiden.

På Byskolan beräknas ca 15 timmar per läsår i tidsåtgång. Här ingår tid för studiebesök på ungdomsmottagningen och besök från ungdomsmottagningen. Tid för ”Catch the moment” räknas inte in i de 15 timmarna. De intervjuade lärarna menar att det är svårt att beräkna tiden eftersom det är första året som sex- och samlevnadsundervisningen planeras och bedrivs.

Att beräkna tiden för ”Catch the moment” är omöjligt men det blir nog lite varje dag.

Material

Studiematerialen skiljer sig till viss del åt på de båda skolorna. Samtliga intervjuade lärare tyckte att det var svårt att finna material som var anpassat till eleverna.

På Stadsskolan använder de sig av filmer, ungdomsmottagningens material och RFSU-material. De ser på film t ex "Kärlekens mirakel" som visar hur fostret utvecklas fram till födelsen. De använder sig av UMO, ungdomsmottagningen på nätet, där eleverna själva får gå in och läsa och titta utifrån egen förmåga. RFSU:s pärm för sex och samliv finns som studiematerial och med hjälp av den sätter de ihop eget anpassat material.

UMO är fantastiskt bra för här kan eleverna leta själva och ta reda på vad just de vill veta.

På Byskolan använder de sig av ungdomsmottagningens material plus egna framtagna stencil-er. De tar med sig material från sitt besök på ungdomsmottagningen och arbetar vidare med det på en senare lektion. De letar på nätet efter bra stencil-er att arbeta med som handlar om kroppen.

Gruppstorlekar

På Stadsskolan arbetar de på olika sätt med olika delar av undervisningen. Frågelådan med kuratorn har anpassade grupper utifrån dagens frågeställningar. Kuratorn väljer om hon tar upp frågorna i helgrupp, tjej/killgrupp eller enskilt. Hon upplever att eleverna diskuterar mycket, men är mer öppna då de är uppdelade på tjej- och killgrupp än när de är i blandad grupp.

Jag tittar på frågorna dagen innan, som jag ska vara med och diskutera med eleverna, för att se vad som väntar, eventuellt kan man ju behöva förbereda sig. Utifrån de frågorna som är bestämmet jag hur jag ska prata med eleverna. Är det t ex om mens så passar det bäst med en tjejgrupp.

Vad gäller "Catch the moment" blir det ofta i mentorsgrupper. Två av lärarna tyckte att det var skönt med mentorsgruppen eftersom det då är färre elever och mer tid finns till att diskutera. Eleverna känner varandra väl och är vana vid sina mentorer vilket de intervjuade anser gör att de inte är särskilt blyga. Vissa saker, menar de, kan ändå vara svåra att prata om med eleverna då de som mentorer även är deras lärare på andra lektioner. En lärare på Stadsskolan uttryckte en annan åsikt. Hon menar att eleverna kan ha svårt att öppna sig för den som de känner väl, och träffar varje dag. Även personalen från ungdomsmottagningen hade en annan åsikt. Han undervisar alltid i hela grupper för då får killarna och tjejerna samma information. Han anser att diskussionerna blir livligare om alla elever är med.

De arbetar också med tjej- och killgrupper då de har sett att det finns ett behov av att samtala med de av samma kön. De menar att det vid något tillfälle är viktigt att eleverna har möjlighet att samtala om frågor med personal av samma kön, man till man och kvinna till kvinna. Som exempel menade de att när man pratar om menstruation behöver tjejer för att våga ställa sina frågor vara i en mindre grupp med bara tjejer. De menar att när de har blandade grupper är det mest pojkarna som pratar.

På Byskolan har de alla elever (15 elever) samtidigt och ingen uppdelning på årskurser eller tjej- och killgrupper. Förra året hade de ingen struktur alls på undervisningen så det här året anser lärarna att undervisningen i sex- och samlevnad fungerar bättre. De har bestämt att de ska köra helgrupper eftersom det är första gången de har undervisningen på det här sättet.

Observationer

Under observationer har vi konsekvent tittat på kommunikation/samspel och förhållningssätt. Vi beskriver situationer som uppstått i klassrummen vilka förstärker våra tolkningar.

Kommunikation/samspel

En observation genomfördes då personal från ungdomsmottagningen höll i undervisningen. Under detta tillfälle på Byskolan var hela gruppen elever med under lektionen. En av de intervjuade lärarna var också närvarande. Eleverna satt i en ring så att personalen kunde ha ögonkontakt med var och en av eleverna. Eleverna kunde också ha ögonkontakt med varandra.

Undervisningen varvades med monolog och dialog och eleverna utmanades genom värderingsövningar (heta stolen). Här fångade personalen tillfället och diskuterade de olika ställningstaganden vidare och inget område var för känsligt eller för svårt. Allt diskuterades som t ex om samlag var det samma som sex, om kompisar var viktigare än pojk-flickvän, vem som skulle ha ansvar för att skydda sig vid samlag o. s. v. Alla värderingar fångades upp och diskuterades, detta gjordes utan att personalen delgav egna erfarenheter eller tyckanden. Eleverna diskuterade och personalen kom hela tiden med följdfrågor som förde diskussionen vidare.

Under en annan del av lektionen slog personalen hål på vissa myter om t.ex. homosexuella. Eleverna fick t.ex. gissa hur många bögar som har analsex och deras gissning stämde inte alls överens med verkligheten. En stor diskussion skapades här, först med lite skräck och homofobi som senare utvecklades mer i nyfikenhet och förundran.

Vid den första observationen på Stadsskolan satt eleverna två och två och en elev satt ensam. Lektionen handlade om blommor och bin vilket är ett tema om hygien, preventivmedel, graviditet, biologi och könssjukdomar. Lärarna i arbetslaget hade själva satt ihop material till ett häfte som användes under lektionen.

Läraren gick igenom häftet och det var inte några frågor från eleverna. En elev berättade om en kompis som hade blivit med barn trots att hon åt p-piller. Detta ledde till ytterligare ett par berättelser och på så sätt uppkom en dialog. Läraren kom in på vikten av att skydda sig mot oönskade graviditeter. Tack vare berättelserna kändes lektionen mer levande och verklighetsanknuten.

Den andra observationen på Byskolan genomfördes i helgrupp med alla eleverna på skolan. De arbetade med broschyrer från ungdomsmottagningen som handlade om preventivmedel. Här satt eleverna vid större bord fyra och fyra. Tjejerna var väldigt tysta under lektionen men de var också i underläge i antal tjejer då killarna var tre gånger så många. Här var det ett par elever som hela tiden pratade och ett par elever som aldrig fick tillfälle att säga något. Läraren gjorde inga försök att få de passiva eleverna delaktiga.

Vid det andra observationstillfället på Stadsskolan observerades en tjejgrupp som arbetade med hygien och graviditet. När de pratade hygien var det mest monolog men när det kom till graviditet blev det snabbt en dialog. Här ställdes många frågor, berättades flera verklighetsanknutna berättelser och läraren använde samtalet som redskap för att förmedla det hon ville förmedla. Eleverna deltog aktivt under den delen av lektionen som handlade om graviditeter vilket också var den del som tog mest tid i anspråk.

Förhållningssätt

Vid den första observationen på Byskolan visade personalen också hur eleverna på rätt sätt skulle ta fram och trä på en kondom. Genom att handgripligen visa detta vågade eleverna ställa frågor om varför och hur kondom skulle användas. Eleverna fick också egna kondomer med sig hem efter lektionen. Personalen avdramatiserade det hela genom sitt avslappnade förhållningssätt till området och därför vågade eleverna mycket mer. Någon ville även själv prova att sätta på en kondom och fick det också.

Vid den första observationen på Stadsskolan har läraren ett strikt förhållningssätt. Hon omformulerar de delar som fanns i materialet, gick inte utanför "ramarna" Här lades inga egna värderingar eller tyckanden in.

Läraren försökte, vid den andra observationen på Byskolan, vid ett par tillfällen få mig att bli deltagande observatör genom frågor som - Vad tycker du? och kommentarer som -eller hur! Detta gjorde att det blev svårt att genomföra observationen på ett professionellt sätt. Den observerade läraren hade ett formellt förhållningssätt, höll sig strikt till broschyren och fångade inte diskussionen när tillfället gavs.

Läraren vid andra observationstillfället på Stadsskolan lade mer tid till det område som eleverna visade intresse för. Då lektionen blev mer livfullt och diskussionen kom igång blev läraren mer avslappnad och lyckades hålla diskussionen levande. Läraren var fortfarande formell men höll sig inte lika strikt till innehåll.

Sammanfattning

Undervisningens upplägg på de båda skolorna ser lite olika ut, enligt vad som framkom i intervjuerna. Det som skiljer dem åt är att Stadsskolan har en frågelåda och att de har tematiserat undervisningen i fyra temaområden.

Ungdomsmottagningens material använder sig båda skolorna av, de har också delvis eget framtaget material. På Stadsskolan använder man sig även av andra externa material såsom filmer och RFSU:s material.

Tidsåtgången uppskattar lärarna något olika, på Byskolan uppskattar man tidsåtgång till 15 timmar/3 dagar och på Stadsskolan till 4 dagar. Ingen av skolorna räknar in tid för "catch the moment".

Eleverna blir på båda skolorna, enligt intervjusvaren, delaktiga genom att mycket av undervisningen sker genom att fånga situationer som eleverna spontant tar upp och vill prata om.

Byskolan har alltid helgrupper medan Stadsskolan har flera olika grupper såsom helklass, tjej/killgrupper och ibland enskilt.

De samspelsmöjligheter som undervisningen erbjuder är av största betydelse, det krävs enligt det sociokulturella perspektivet, en aktiv elev, en aktiv lärare/personal och en aktiv miljö menar Lindquist (1999). Detta skilde sig åt en del mellan de båda skolorna och mellan de olika lektionerna.

Enligt det sociokulturella perspektivet är den sociala gruppen utgångspunkten för lärande. En lärare som har ett sociokulturellt perspektiv i ryggen skapar stort utrymme för kommunikation menar Dysthe (1996). Detta skedde endast vid ett av våra observationstillfällen vilken var den första observationen på Byskolan. Eleverna gavs möjligheter att samarbeta och samtala. Deras tankar och kunskaper betraktas som viktiga för lärandet och de uppmuntras att lyssna på varandra och se saker ur olika perspektiv. På så sätt kan förståelse och tolerans för olikheter befrämjas och tas tillvara.

Vid den första observationen på Byskolan använde sig personalen av redskap som gjorde att alla eleverna blev delaktiga. Eleverna gjordes aktiva genom att de aktivt fick ta ställning till olika påståenden och praktiskt testa att trä på kondomer. Eleverna fick också ta ställning i värderingsövningar där olika åsikter sedan diskuterades.

Vid två observationstillfällen inbjöds inte eleverna till delaktighet, då lärarna inte fångade diskussionen då tillfälle gavs och inte heller fångade de passiva eleverna. Med detta tillvägagångssätt hämmas både, enligt det sociokulturella perspektivet, kunskapsutvecklingen hos eleverna och upplevelsen av meningsfullhet som i detta perspektiv är grundläggande för viljan att lära menar Dysthe (1996). Den läromiljö eleven befinner sig i samt aktivt deltar i situationen är avgörande för motivationen. Lärandemiljö bör innefatta interaktioner och möten som präglas av acceptans och bidrar till skapandet av den lärandes identitet i positiv mening. I det sociokulturella perspektivet krävs det möten och interaktion mellan människor för att människan ska utvecklas menar Dysthe (1996).

Den andra observationen på stadsskolan började med passiva elever men övergick till aktivitet då läraren fångade situationen då tillfälle gavs. Detta genom elevernas berättelser som läraren fångade upp och användes till att förmedla det läraren tänkt med undervisningen.

Lärares och personals upplevelser av undervisningen

Under denna rubrik presenteras de innehåll i intervjuer och observationer som rör lärares och personals upplevelser av undervisningen, vikten av undervisningen, samverkan, stöd från kollegor och ledning samt svårigheter i undervisningen.

Intervjuer

Här redovisas innehåll från intervjuer som rör fyra olika områden, vikten av undervisningen, samverkan, stöd från kollegor och ledning samt svårigheter i undervisningen.

Vikten av undervisningen

Fyra av de fem intervjuade lärarna betonade vikten av undervisningen och såg den inte som påtvingad. De ansåg att det var extra viktigt att gymnasiesärskolans elever fick undervisning i sex- och samlevnad.

Den intervjuade läraren som inte betonade vikten av undervisningen såg den mer som en del i all annan undervisning. Hon menade att det står i målen att undervisningen ska bedrivas och menade att sex- och samlevnadsundervisningen inte var viktigare än andra ämnen.

Samverkan

Lärarna påtalade vikten av att samarbeta med extern personal såsom kurator och personal från ungdomsmottagningen. Även den externa personalen tyckte att de fyllde en funktion och att samarbetet var viktigt.

Många är osäkra och har snedvriden eller ingen erfarenhet. Därför är det ett viktigt område och det är också viktigt att vi anlitar proffs på området. Eleverna hamnar ofta i dåliga och snedvridna diskussioner. Här behöver någon hjälpa dom att komma rätt.

Kuratorn på Byskolan kommer in när det finns behov han deltar inte i själva undervisningen. Han menar att han fyller ett stort behov även om han inte är med i själva undervisningen. Kuratorn finns alltid till hands när behovet uppstår. Lärarna kan även själva rådfråga honom om de behöver.

Båda skolorna tyckte att samarbetet med ungdomsmottagningen var väldigt viktig och att det var bra att de kom och deltog aktivt i undervisningen. Han menade att de här eleverna har många frågor och han tror att han fyller en viktig roll som komplement till lärarnas undervisning.

Fanns det en upparbetad samverkan, inte bara vad det gäller undervisningen, skulle personalen på skolan kunna informera ungdomsmottagningen på ett sätt som göra att eleverna får det preventivmedel som passar den eleven bäst. Här poängterade lärarna att det måste ske i samverkan med eleven, skolan, ungdomsmottagningen och om eleven är omyndig även med hemmet.

Många av våra elever är gråzonselever så när de kommer till ungdomsmottagningen uppfattas de som vilken ungdom som helst. Får p-piller men de har inte förmågan att ta dom så regelbundet som de ska för att pillren ska ha den funktion den har.

Flera lärare från båda skolorna poängterade att föräldrarna till eleverna inte alltid själva har förmågan att vägleda sina ungdomar, vilka annars är det naturliga när det gäller sådana kontakter.

Det är inte alltid så att föräldrarna själva har förmågan att hjälpa sina barn med detta ansvar.

Stöd bland kollegor och ledning

Alla intervjuade tycker att de har gott stöd bland kollegor och ledning för att bedriva sex- och samlevnadsundervisning på ett adekvat sätt. Båda skolorna har bra backup från kurator och ungdomsmottagning vilket lärarna känner sig trygga med, då det kan uppkomma situationer som behöver bearbetas/diskuteras eller åtgärdas.

Båda skolornas lärare ansåg att stödet bland kollegorna var bra och även om alla lärare inte kommer i kontakt med själva undervisningen så kommer de i kontakt med "Catch the moment". Även om inte alla lärare är med i själva undervisningen så är alla med och planerar.

Stödet från ledningen tyckte båda skolorna fungerade bra och menade att det var tack vare skolledningen som fortbildningen förra läsåret genomfördes.

Jag tror att ledningen har förstått att behovet är stort och att vi behöver mer fortbildning i ämnet.

Svårigheter i undervisningen

Svårigheter lärarna upplevt i undervisningen på båda skolorna är att eleverna befinner sig på olika nivåer, både kunskapsmässigt, utvecklingsmässigt och i det sociala samspelet.

De utvecklingsmässigt svagaste eleverna är svåra för det kanske inte ens finns i deras världsbild och de kanske inte ens har förmågan.

Däremot upplever inte personalen från ungdomsmottagningen det som något problem. För honom spelar det ingen roll på vilken nivå eleverna befinner sig för han menar att alla är nyfikna på sex och vill veta mer.

Lärarna på båda skolorna tyckte det var svårt att anpassa undervisningen så att det passar alla elever oavsett på vilken utvecklingsnivå de befinner sig. På Byskolan pratade lärarna också om att det är viktigt att beakta att eleverna har olika status i gruppen. De menade att det är viktigt att tänka på, så att den i gruppen som har låg status inte blir förlöjligad.

Lärarna uttrycker att kommunikationen i klassrummet inte var så påtaglig vid ”lektionstillfällena”, däremot vid ”Catch the moment” blir det mycket dialog och utmaningar.

Eleverna provocerar en för att se hur långt de kan utmana en innan man säger ifrån, de ställer mycket personliga frågor vilket jag alltid undviker att svara på.

Ingen lärare tyckte att det var genant att undervisa i ämnet och ingen upplevde sig heller oekväm i undervisningssituationen.

Lärarna menar att det i undervisningssituationer i sex och samlevnad är viktigt att hålla sig formell och inte blanda in egna tankar och värderingar. Det är viktigt att förmedla fakta och inte tyckande.

Det är viktigt att hålla isär fakta och eget tyckande, man får inte ge för mycket av sig själv.

Kuratorn på Byskolan tyckte att tjejerna hade lättare att öppna sig än killarna.

Det kan kännas konstigt men faktiskt så har tjejerna lättare för att prata än killarna trots att jag är en manlig kurator.

Observationer

Under observationer har vi konsekvent tittat på kommunikation/samspel och förhållningssätt. Vi beskriver situationer som uppstått i klassrummen vilka förstärker våra tolkningar.

Kommunikation/samspel

En observation genomfördes då personal från ungdomsmottagningen höll i undervisningen. Under detta tillfälle på Byskolan var hela gruppen med under lektionen. Personen visade trygghet och säkerhet inför eleverna och visade genom sitt kroppsspråk att han var trygg i undervisningssituationen och med ämnet. Personalen var aldrig rädd att gå in i en diskussion hur känslig den än var. Under detta tillfälle var även en av lärarna med som ingår i studien på Byskolan. Vi satt kvar efter lektionen och diskuterade dess innehåll. Läraren blev både inspirerad och fick med sig en hel del att tänka på inför nästa läsårs undervisning i sex och samlevnad.

Vid den första observationen på Stadsskolan gick läraren igenom häftet och det var inte några frågor från eleverna. En elev berättade om en kompis som hade blivit med barn trots att hon åt p-piller. Detta ledde till ytterligare några berättelser och genom detta uppkom en dialog, där läraren kom in på vikten av att skydda sig mot oönskade graviditeter vilket kändes som att det blev en mer levande och verklighetsanknuten del tack vare berättelserna. Tolkningen av lärarens kroppsspråk under observationen var att hon tyckte att det var skönt med anekdoterna som eleverna berättade för att göra innehållet mer påtagligt.

Vid det andra observationstillfället på Byskolan visade lärarens kroppsspråk att hon kände sig obekvämt i situationen. Denna tolkning förstärktes av det stöd läraren sökte hos mig som observatör. Läraren vankade fram och tillbaka i klassrummet, sökte inte ögonkontakt med eleverna och läste innantill i häftet. Läraren var inte heller lyhörd eftersom hon inte fångade upp tillfällena till diskussion eller försökte få med de tysta i någon diskussion.

Tolkningen av lärarens kroppsspråk, under den andra observationen på Stadsskolan, var att hon kändes mer uppfylld när det var en dialog än när det var en monolog. Delen om hygien kändes ur observatörens synvinkel som forcerad och något som skulle genomföras fort. Det var förmodligen inte tänkt så från början men eftersom eleverna inte visade intresse för den delen så blev det så. När den delen var slut började delen om graviditet. Här blev både elever och lärare mer aktiva och undervisningen blev mer levande. Diskussioner kom igång och läraren blev en samtalsledare i stället för föreläsare. Genom diskussionen fick läraren fram sitt budskap med lektionen utan att föreläsa.

Förhållningssätt

Vid första observationstillfället på Byskolan delgav inte personalen eleverna något från sitt personliga liv men däremot från sitt yrkesliv. Han tog upp exempel från tidigare undervisning eller tidigare samtal med ungdomar för att förtydliga sitt budskap. Han hade ett formellt förhållningssätt men hade ändå vida ramar vilket gjorde att han blev engagerad och inspirerande.

Läraren hade under första observationen på Stadsskolan ett formellt förhållningssätt. Hon kunde under lektionstillfället ha fångat upp fler trådar och spunnit vidare på dessa, men valde att hålla sig ganska strikt till den planering som förberetts.

Vid andra observationen på Byskolan håller läraren sig strikt till häftet och försöker inte få eleverna delaktiga. Lektionen blir formell och inga tillfällen ges för frågor eller diskussioner.

Den andra observationen på Stadsskolan blev vid andra halvan av lektionen mer livfull. Även om läraren fortsatte att vara formell skapades utrymme för frågor och diskussioner vilket ledde till att eleverna blev mer aktiva.

Sammanfattning

Båda skolorna upplevde att de hade bra stöd både från kollegor och från ledning. Det fanns även back up från kuratorer och ungdomsmottagning, vilket lärarna ansåg som viktigt och betydelsefullt. Det är en trygghetsfaktor för lärare att veta att stödet finns om för dem ohanterbara situationer skulle uppkomma. I intervjuerna framkom det att lärarna ville ha en ökad samverkan med ungdomsmottagningen för att t ex kunna förhindra tidiga graviditeter. Ahlberg (2009) menar att enligt kommunikativa relationsinriktade perspektivet är den sociala praktiken och individens förutsättningar och behov viktiga.

Samtliga lärare tyckte att det var ett svårt område att undervisa i eftersom eleverna befinner sig på olika nivåer både kunskapsmässigt, utvecklingsmässigt och i det sociala samspelet. Däremot upplever inte personalen från ungdomsmottagningen att detta är något problem. Alla ungdomar utvecklas i olika takt men det kan även ligga i vissa elevers funktionshinder att mognadsnivån är låg under gymnasietiden. Förkunskaperna kan även bero på hur den sociala situationen ser ut, om det finns syskon och vänner som delar med sig av sina erfarenheter blir kunskaperna större.

Ingen av lärarna säger sig känna något obehag med att bedriva undervisning i sex och samlevnad utan ser det som en lektion som vilken som helst.

Våra observationer visade att lärarna upplevdes som trygga i två av tre observationer. Av de som upplevdes som trygga var den ena strikt hållen till planeringen och inte mycket utrymme gavs till kommunikation mellan elever eller mellan lärare och elever. Den andra lektionen var till att börja med i föreläsningsform inom ett område som inte väckte elevernas intresse men övergick när det byttes område till en livfull dialog med öppen kommunikation mellan elever och ett samspel mellan lärare och elever. Enligt det sociokulturella perspektivet är de samspelemöjligheter som erbjuds av största betydelse. Det krävs således en aktiv elev, en aktiv lärare och en aktiv miljö (Lindquist 1999).

Den observation där läraren inte upplevdes som trygg i sin situation grundas på att läraren sökte stöd hos observatören. Läraren höll sig strikt till området och fångade inte situationer när det gavs möjlighet.

Den lektion som observerades och som var full av diskussioner och kommunikation mellan elever och mellan elever och personal var ungdomsmottagningens. Personalen kändes trygg och väl förberedd och det märktes att personalen hade lång erfarenhet. Det märktes också att personalen inte såg olikheterna hos eleverna som något problem.

Lärares förväntningar på elever kan göra att de behandlas på olika sätt, när läraren ser elevernas olikheter som svårigheter kan otrygghet skapas. Enligt det kommunikativt relationsinriktade perspektivet upplevs inte eleverna svårigheter som brister som ska åtgärdas utan det är lärandemiljön som ska förändras, menar Simeonsdotter Svensson (2009). Läraren känner sig då otrygg i sin undervisningssituation eftersom läraren inte vet på vilken nivå den ska lägga undervisningen. Lärarens förhållningsätt påverkar elevernas utvecklingsmöjligheter, det för-

hållningssätt läraren har påverkar elevernas sätt att förhålla sig. Ett otryggt förhållningssätt hos lärare/personal kan således skapa otrygga elever.

Undervisningens syfte och mål

Målen med undervisningen i sex- och samlevnad går att finna i centrala styrdokument. Sex- och samlevnad är ingen egen kurs bland gymnasiesärskolans kursplaner, men finns ändå med i kursplanen för naturkunskap, biologi samt kommunikation och samspel. Här tittar vi på skolans och lärarnas mål med undervisningen och inte på de nationella styrdokumentens mål.

Intervjuer

Här redovisas skolans mål och lärarnas mål med undervisningen.

Skolans mål

Lärarna har genom den tidigare nämnda länsövergripande satsningen på fortbildning fått möjlighet till fortbildning i ämnet, vilket på Stadsskolan har resulterat i att de har brutit ner målen från alla teoretiska kurser och mejslat ut vad som rör sex- och samlevnadsundervisningen. Ur dessa utmejslade kursmål har skapats fyra temaområden, kärlek och relationer, massmedia, blommor och bin samt konsekvenser och krav. Skolan har som mål att ha en temadag per termin då ett område behandlas. På Byskolan finns inga klara mål från skolans sida utan det är upp till arbetslaget och till varje lärare att bedriva undervisningen.

Lärarnas mål med undervisningen

Alla intervjuade lärare och personal säger att behovet är stort. Man påtalar vikten av att sortera i och nyansera det mediaflöde dagens ungdomar utsätts för.

På Stadsskolan lade lärarna mycket tonvikt vid samlevnad. Lärarna menade också att det var viktigt att samtala om relationer, som exempel att det inte är ovanligt att förhållanden tar slut.

På båda skolorna pratade man om vikten av att diskutera hur man betar sig och hur man uttrycker sig i umgänget med det andra könet.

Många är väldigt svaga socialt, de vet helt enkelt inte hur man betar sig, så en av våra viktigaste uppgifter är att vägleda dem.

Flera lärare på båda skolorna tar upp vikten av att diskutera vad som är rätt eller fel, att inte ställa upp på allt och att ingenting, när det gäller sex, ska vara ett tvång.

De vet inte vad som är rätt och fel, och behöver helt enkelt vägledas i denna djungel.

Båda skolornas lärare menade att eftersom eleverna ofta har svårt att nyansera och sortera i det enorma mediaflödet som finns i samhället idag har de också svårt att veta vad som är sant eller falskt.

Många av våra elever har bilder och korta filmer som de tror är sanna. De har inte förmågan att se vad som är påhittat och vad som är verkligt,

På Stadsskolan upplevde man att man haft elever som blivit gravida i tidig ålder, då de inte använt skydd på rätt sätt. Därför menar de att det är viktigt att de som lärare tar upp detta område tillsammans med ungdomsmottagningen.

De har inte samma förståelse för att man måste skydda sig från oönskade graviditeter och könssjukdomar.

En lärare på Byskolan menade att vissa elever saknar förmågan att diskutera så därför blir även det ett mål med undervisningen. Samma lärare på Byskolan menade också att är eleverna delaktiga så är de också mer mottagliga för det som läraren vill förmedla. Delaktigheten är ett av hennes mål med lektionen. En annan lärare på Byskolan menade att det är viktigt att förmedla att sex ska vara fint, något som hör till kärlek.

Personalen från ungdomsmottagningen menar att målet med lektionen är att eleverna ska våga fråga och lära känna ungdomsmottagningen så att de sedan vågar komma dit.

Jag vill bl. a. få eleverna till att våga komma till ungdomsmottagningen vilka bekymmer eller frågor de än har.

Observationer

Under observationer har vi konsekvent tittat på kommunikation/samspel och förhållningssätt. Vi beskriver situationer som uppstått i klassrummen vilka förstärker våra tolkningar. Under det här kapitlet har vi valt att inte dela upp området i kommunikation/samspel och förhållningssätt. Här har vi istället lagt in de delar ur observationerna som vi bedömer lärarnas uttalade mål med undervisningen.

Den första observationen på Byskolan handlade om allmänna frågor som berör sex och samlevnad. Allt diskuterades och det var högt i tak. Personalen använde sig av ”heta stolen” (värderingsövning) där alla måste ta ställning för eller emot. Något som gjorde att alla elever blev delaktiga och en aktiv diskussion skapades. Även den tysta eleven som inte uttrycker sig i tal får här möjlighet att genom sitt ställningstagande uttrycka sin åsikt. Personalen berättade också mycket om ungdomsmottagningen och hur deras verksamhet ser ut.

Den första observationen på Stadsskolan var i en grupp där det deltog 12 elever blandat med tjejer och killar. De hade en lärare och skulle vid detta tillfälle prata om ”blommor och bin” (temat för dagen). Läraren hade satt ihop ett material som var anpassat till eleverna i gruppen. Målet med denna del av dagen var att öka förståelsen för vikten av att skydda sig mot oönskade graviditeter och könssjukdomar. Lektionen var till en början mest som en monolog men intresset bland eleverna väcktes när det blev en diskussion om oönskade graviditeter. Dock tog inte läraren tillfället att använda sig av diskussionen som redskap för den fortsatta genomgången, utan höll sig till sin planering, vilket gjorde att diskussionen avtog.

Vid den andra observationen på Byskolan fångade inte läraren elevernas vilja att diskutera. Det blev ingen dialog utan läraren släppte inte ämnet och den planering som gjorts. Lektionen genomfördes utan någon form av diskussion eller medverkan från elevernas sida.

Andra observationen på Stadsskolan var i en tjejgrupp med sju elever. När det uppkom en diskussion fångade läraren upp den genom att använda sig av följdfrågor och göra sin fortsatta presentation som en del av diskussionen. Genom detta blev alla elever i någon mån delaktiga i diskussionen vilket var ett av lärarens mål.

Sammanfattning

Stadsskolan har tagit fram en lokal plan för sex- och samlevnadsundervisningen utifrån de nationella styrdokumentens mål. Byskolan har inte tagit fram någon egen lokal plan för sex och samlevnad.

Båda skolorna/alla intervjuade ville få eleverna delaktiga vilket inte alla lyckades med. De som av observatören uppfattades som lyckade situationer var första observationen på Byskolan och andra på Stadsskolan. Elevernas tänkande utmanades i heta stolen, vilket ledde till ett pedagogiskt möte mellan lärare och elev och mellan elev och elev. Elevernas tänkande utmanas också i diskussioner, enligt det sociokulturella perspektivet är det den sociala miljön som utvecklar elevens handlingar, menar Lindquist (1999).

På båda skolorna lade lärarna mycket tonvikt vid samlevnad, vad som är rätt och fel och att hjälpa eleverna att sortera i det enorma mediaflöde som finns i samhället i dag. Mediering innebär att vårt tänkande och våra föreställningsvärldar är framvuxna ur, och därmed färgade av, vår kultur och dess intellektuella och fysiska redskap. I ett sociokulturellt perspektiv är det grundläggande att fysiska, liksom intellektuella/språkliga, redskap medierar verkligheten för människor i konkreta verksamheter, menar Säljö (2004).

På båda skolorna pratade man om vikten av att diskutera hur man betar sig och hur man uttrycker sig i umgänget med det andra könet. Båda skolorna undervisade om att inte ställa upp på allt och att ingenting, när det gäller sex, ska vara ett tvång.

Även vid den andra observationen på Stadsskolan och Byskolan arbetades det med material som skulle öka förståelsen bland eleverna. Förståelsen bland eleverna och ny kunskap skapas enligt det sociokulturella perspektivet genom interaktion mellan människor och endast genom interaktion kan människan utvecklas, menar Vygotskij (2001).

Flera av de intervjuade har pratat om vikten av delaktighet bland eleverna och att alla ska komma till tals. Enligt det kommunikativa relationsinriktade perspektivet riktar inte perspektivet sitt ljus mot miljön eller individen utan låter utgångspunkten vara skolan som samhälls- institution, den sociala praktiken och individens förutsättningar och behov, menar Ahlberg (2009).

Diskussion

Detta kapitel har vi delat in i tre områden, metoddiskussion, resultatdiskussion och slutord. Resultatdiskussionen är därefter uppdelad i sju underrubriker som harmonierar med underrubrikerna i resultatdelen.

Metoddiskussion

Inom den kvalitativa ansatsen är forskaren intresserad av perspektiv mer än sanningen i sig och utifrån detta sett att se, handlar validiteten om att återge en så ärlig bild som möjligt av de erfarenheterna om sex och samlevnadsundervisning i särskolan vi erfarit.

Eftersom etnografin som metod kan användas i kortvariga studier där arbetet följs under sin naturliga gång blev metoden aktuell i studien. Stukát (2005) menar att observationer är en lämplig metod för att ta reda på vad människor gör, inte bara genom vad de i intervjun säger att de gör. Intervjuaren kan inte vara säker på att den intervjuade svarar sanningsenligt. Genom att titta, lyssna och registrera sina intryck kan forskaren jämföra intervjun och observationen.

Etnografi som forskningsmetod valdes för att få svar på frågeformuleringarna genom att använda olika metoder såsom observationer och intervjuer. Intervjuerna genomfördes före observationerna, detta på grund av att lärarna inte visste när lektionerna skulle hållas. Däremot när det blev dags för observationer stötte vi på vissa svårigheter och funderade på att byta metod. Till slut fick vi ändå möjlighet till att genomföra ett fåtal observationer. Studien skulle ha kunnat bli djupare om vi fått tillgång till fler observationer.

Fangen (2005) menar att genom forskarens närvaro påverkas situationen vilket gör att det finns sociokulturella skillnader mellan forskaren och deltagarna. Vi bedömer att den skillnaden är mindre än den skulle ha varit om vi inte hade gjort testobservationer på skolorna där observationerna genomfördes. Tack vare testobservationerna upplevde vi inte observations-tillfällena som märkbart påverkade av vår närvaro.

Att genomföra observationer under sex- och samlevnadslektioner var svårt, dels med anledning av att lärarna tyckte att området var känsligt och dels för att det inte genomförs sex- och samlevnadslektioner speciellt många gånger per läsår.

Vi upplevde en viss skillnad mellan våra testobservationer och observationerna på sex- och samlevnadslektionerna. Vår känsla är att eleverna var mindre aktiva i undervisningssituationerna under just sex och samlevnad. I våra samtal med lärarna framkom att enligt dem inverkade inte vår närvaro på eleverna, utan vid dessa tillfällen brukar eleverna vara relativt passiva.

Resultatdiskussion

Studiens syfte var att ta reda på hur sex- och samlevnadsundervisningen gestaltar sig och upplevs av lärarna på två olika gymnasiesärskolor i Sverige.

Skolorna som ingår i studien

Skolorna som institution ser olika ut. Den ena är inkluderande den andra är exkluderande. Sex- och samlevnadsundervisningen gynnar elevens psykosociala utveckling och välbefinnande menar Shtarkshall, Santelli och Hirsch (2007). De unga utvecklingsstörda har andra normalbegåvade ungdomar som förebild menar Löfgren-Mårtensson (2005).

Det är viktigt att skolorna är inkluderade i den övriga skolverksamheten. I en inkluderad verksamhet får eleverna tillfälle att träffa och umgås med normalbegåvade ungdomar och det är i samspel med andra som utveckling sker. Det går också att anta att den exkluderade skolan kan vara positiv för vissa elever då det kan vara en lugnare och därmed tryggare miljö för dem.

Fortbildning

Ingen av de intervjuade lärarna hade adekvat grundutbildning för att undervisa inom gymnasieskolan. Nordeman (2005) menar att det inte är något krav för att arbeta med utvecklingsstörda. Eftersom lärarna inte hade adekvat utbildning anser vi att fortbildning blir extra viktigt vilket också lärarna i intervjuerna själva betonar. Det vi sett under studiens gång är att ju mer kunskap lärarna har i ämnet desto säkrare och tryggare blir de i sin undervisning.

Resultatet visar att det är viktigt att de använder sig av extern personal såsom kuratorer och ungdomsmottagning. Lundgren & Persson (2007) menar att samverkan är viktig, dels samarbetet mellan olika personalkategorier inom skolan och dels samarbetet inom kommunen. Det här uttryckte lärarna som något mycket viktigt och i våra observationer såg vi att personalen kompletterade lärarna på ett viktigt och på ett bra sätt. För personalen från ungdomsmottagningen är dessa frågor något de arbetar med dagligen. Det syntes tydligt i våra observationer att personalen hade ett naturligt förhållningssätt till ämnet och andra förutsättningar än lärarna för att bjuda in eleverna till fortsatt kontakt.

Studien pekar på att eleverna skulle tjäna på om lärarna fick vidareutbilda sig ytterligare för att känna sig säkrare och tryggare i sitt arbete. Lärarna skulle då också kunna få kunskap och mod att samtala om de mer känsliga ämnena. Fortbildning skulle kunna få lärarna att känna sig tryggare. Ett mer anpassat material som vänder sig till särskoleelever skulle kunna hjälpa lärarna i undervisningen. Detta skulle kunna göra det lättare för lärarna att ta upp vissa områden som de upplever särskilt svåra.

Kylén (1997) menar att oförmågan att tänka hypotetiskt, leva sig in i situationer som eleven inte själv har upplevt ligger inom handikappet utvecklingsstörning, eleverna behöver få information på ett konkret och tydligt sätt. Konkret och tydlig var lektionen som ungdomsmottagningen höll i och där blev det väldigt högt i tak och med många diskussioner och frågor. Lundgren & Persson (2007) menar att vinsterna med samverkan bland annat är ökad kunskap och kompetens.

Vi anser att fick lärarna utbilda sig vidare skulle både elever och lärare tjäna på det. Det är också viktigt att tänka på vilken form av fortbildning lärarna får. Blir det mycket metodutbildning skulle fokus kunna flyttas från själva undervisningen till metoden.

Upplägg/Tidsåtgång/Material

Undervisningen skiljer sig åt på de båda skolorna både genom upplägg och tidsåtgång. Fanns det tydligare riktlinjer om vad och hur mycket tid som ska ingå i sex- och samlevnadsundervisningen hade skolorna samma förutsättningar att ge eleverna en likvärdig utbildning i ämnet. Shakespeare (2000) menar i sin artikel att kunskap och utbildning i sex- och samlevnad är viktig för utvecklingsstörda. Även Löfgren-Mårtensson (2005) påpekar att bristen på kunskap handlar mycket om omgivningens svårigheter att förmedla en bra sexualkunskap.

Förkunskaperna kan variera stort, menar Kylén (1997). Det kan bero på hur den sociala situationen ser ut om eleven har äldre syskon och vänner som delar med sig av sina erfarenheter blir kunskapen större. McCabe (1999) skriver i sin artikel att förmågan att vara sexuellt aktiv grundar sig i kunskap vilket förmedlas via skolorna. Kunskap krävs för att de utvecklingsstörda ska kunna känna sig bekväma och trygga i sitt sexuella aktiva liv. Elevernas förkunskaper är något som lärarna inte kan påverka men de fortsatta kunskaperna är det lärarna som till stor del förmedlar och på så vis blir delaktiga i. Det är viktigt hur utbildningen ser ut detta för att eleverna ska få behållning av undervisningen. Vi tycker att det är viktigt att man nyanserar utbildningen utifrån elevernas förmåga, vilket skulle kunna leda till flera mindre elevgrupper där undervisningen bedrivs på olika sätt.

Löfgren-Mårtensson (2005) menar i sin studie att ungdomar med utvecklingsstörning ofta inte har någon att prata med om sexualitet. Detta har de på skolorna vi studerat systematiskt arbetat med genom att använda sig av ”catch the moment” som metod och fånga elevernas frågor när de uppkommer. Vår studie har visat att det finns personal att prata med om sexualitet både när det gäller samtalsstöd och metodstöd. Frågan är om det räcker att eleverna erbjuds dessa stöd eller om det behövs vidare insatser för att få eleverna att använda sig av stödet.

Undervisningsmaterialet skiljer sig inte mycket åt mellan de båda skolorna men båda skolorna menar att det är svårt att hitta relevant material till eleverna. Lärarna får därför själva anpassa materialet så det passar elevgrupperna. Det kan tyckas märkligt eftersom undervisningen bland gymnasiesärskolans elever enligt McCabe (1999) har pågått sedan 1960-talet. Idag finns mycket interaktivt material att tillgå men frågan är om lärarna har kunskap om de material som finns. Vi kan också se möjligheter med att det inte finns färdigtryckt undervisningsmaterial. Möjligheter som att lärarna får sätta ihop eget undervisningsmaterial som blir väl anpassat till elevgruppen. Fanns det anpassade material kanske lärarna skulle hålla sig strikt till det och det skulle bli mindre anpassat utefter elevernas egna förutsättningar. Samtidigt kan man se ett färdigtryckt material som ett redskap för de lärarna som inte intresserar sig för undervisningen i ämnet.

Samverkan/ Stöd bland kollegor och ledning

Lundgren & Persson (2007) skriver om vikten av samverkan dels inom kommunen och dels med hemmet. Det som kommit fram i denna undersökning är att en ökad samverkan skulle gynna eleven och det är något som lärarna önskar. En ökad samverkan mellan lärare och ungdomsmottagning skulle kunna förhindra t ex tidiga graviditeter som ofta leder till större insatser från samhället såsom t ex omhändertagande, menar Nordeman (2005). Han menar vidare att en god sex- och samlevnadsundervisning under hela sarskoletiden kan medverka till en bra grund för föräldraskap och identitetsskapande.

I vår studie har framkommit att tidiga graviditeter förekommer bland gymnasiesärskolans elever. Här ser lärarna att de har en stor möjlighet att påverka elevernas förståelse för att skydda sig mot tidiga graviditeter eller könssjukdomar. En ökad samverkan med ungdomsmottagningen skulle kunna minska problematiken och istället öka kunskapen bland eleverna.

Samma synsätt har också Shtarkshall m.fl (2007) i sin artikel där det framkommer att väl utvecklat samarbete mellan elever, hem och skola ger dem färdigheter till att utvecklas till välbefinnande individer. Lite eller ingen undervisning i sex och samlevnad kan enligt författarna, leda till hälsorisker, oönskade graviditeter och överförbara sjukdomar.

Båda skolorna upplevde att de hade bra stöd från både kollegor och ledning, de hade även bra back up från ungdomsmottagning och kuratorer. Det är viktigt enligt Lundgren & Persson (2007) att samarbetet är förankrat på alla nivåer, har mandat och legitimitet, samt att all personal har kunskap om och förståelse för varandras ansvarsområden och arbetsuppgifter. Samarbetet fungerade bra på båda skolorna mellan lärare och personal från andra enheter.

Då ledningen initierade den tidigare nämnda fortbildningen går det att se att de tagit fasta på behovet för fortbildning hos lärarna.

Svårigheter i undervisningen

Enligt de intervjuade lärarna blir eleverna delaktiga genom att mycket av undervisningen sker genom "Catch the moment". Vid de observationer vi gjorde var det bara under två lektioner som situationen fångades.

Centrum i förhållningssätt är tänkandet (Liljeröth personlig kommunikation 17/1-08). Det är därför viktigt att tänkandet för att inte stagnera i det gamla utmanas. Eleverna utmanas inte i två av de observerade lektionerna. De gavs heller inte möjlighet att samtala och samarbeta. Med förhållningssätt menas enligt Jacobsson (2002) bakomliggande tankemönster som konkretiseras i kommunikation och samspel, exempelvis i skolpersonals möte med elever. Lärarnas möte med eleverna utvecklade inte kommunikation och samspel, i två av de observerade lektionerna, varken mellan lärare elev eller mellan elever. Vid den första observationen på Byskolan använde sig personalen av redskap som gjorde alla eleverna delaktiga. Människor med utvecklingsstörning behöver undervisning på ett konkret och tydligt sätt menar Kylén (1997). Den lektionen blev tydlig och konkret. Kommunikationen mellan personal och elev och mellan elever utvecklades av personalen i mötet med eleverna.

I studiens observationer upplevde vi lärarna som trygga i två observationer och personal i en observation. Ingen av lärarna sade sig känna obehag med att bedriva undervisning i sex- och samlevnad. Enligt Engquist (2005) kan förhållningssätt ses som professionellt då det mer gäller att hålla sig till fakta och inte låta sig beröras av ovidkommande känslomässiga eller andra irrationella störningsmoment. Vid två observationer lämnade inte lärarna sin planering eller sitt material utan höll sig strikt till planeringen. Detta kan enligt Timmerman (2009) bero på att lärarnas egna erfarenheter, inställningar och åsikter påverkar undervisningen. Vår tolkning är att desto mer förberedda lärare och personal varit, både psykiskt och materiellt kändes de tryggare i undervisningssituationerna.

I en av studiens intervjuer uttryckte en lärare att vissa elever kanske inte ens har förmågan till sex och samliv. Med sådana förväntningar på elever påverkas elevernas jaguppfattning och

motivation och med det deras förhållningssätt på ett negativt sätt menar Evenshaug & Hallén (2001). Förhållningssätt är enligt Liljeroth hur vi tänker och ser på en individ, dess lärande och dess kapacitet (personlig kommunikation 28/8-08). Danielsson & Liljeroth (1996) menar att människans utvecklingsmöjligheter till stor del avgörs av vilket förhållningssätt de möts av. När en lärare har detta förhållningssätt, kan det enligt ovannämnd forskning tolkas som att läraren inte kommer att kunna lära dessa elever något om sex och samliv, för den har inte tron på elevens förmåga.

Skolans mål

Stadsskolan har tagit fram en lokal plan för sex- och samlevnadsundervisningen utifrån de nationella styrdokumentens mål. Byskolan har inte tagit fram någon egen lokal plan för sex och samlevnad. Idag är sex- och samlevnadsundervisningen ämnesövergripande och finns inte beskrivet i kursplanerna. Skolverket (2006) har kommit med ett förslag till förändringar i kursplanen. Som det ser ut idag finns det inte beskrivet vad som ska ingå eller hur mycket undervisning eleverna ska ha. Det är istället upp till varje enskild skola att bestämma. Vilken yrkesmässig hållning vi än må ha för övrigt i vårt arbete med människor överskuggas det plötsligt av våra privata reaktioner när sexualiteten kommer till tals, menar Nordeman (2005). Detta kan göra att elever på olika skolor eller med olika lärare får helt olika utbildning i sex och samlevnad på gymnasiesärskolan. Med detta menar vi inte att utbildningen ska se lika ut för alla. Olika utbildning behövs för olika individer, dock har alla rätt att ha den utbildning i sex- och samlevnad som de har förmåga att ta till sig. Det är inte lärarens privata reaktioner som ska styra om eleverna får en adekvat sex- och samlevnadsundervisning eller inte.

Stadsskolan har utformat egen studieplan där det finns beskrivet vad som ska ingå i kursen medan Byskolans personal själva utformar undervisningen efter vad de tror är elevernas behov. Det kan finnas både nackdelar och fördelar med att skolverket inte har tydliga direktiv. Nackdelarna är att om det inte finns tydliga direktiv kan det vara lätt för skolorna att låta bli att ha sex- och samlevnadsundervisning och även att det är lätt att undvika vissa känsliga eller svåra områden. Fördelarna skulle kunna vara att engagerad personal som känner eleverna får fritt spelrum att utforma undervisningen efter elevernas behov.

Lärarnas mål med undervisningen

Ett mål som alla intervjuade hade med undervisningen var att eleverna skulle bli delaktiga och få komma till tals. Endast en personal hade en metod för att få alla delaktiga, de andra hade det som ett mål, men ingen uttalad eller synlig strategi för att nå det. Enligt Lindquist (1999) är det endast genom interaktion som människan utvecklas. Danielsson & Liljeroth (1996) menar att hög eller låg kvalitet i en verksamhet avgörs av personalens förhållningssätt. Det är lätt att detta glöms bort och att det istället fokuserar på vilken metod de ska använda. På båda skolorna hade lärarna som mål att få eleverna att förstå vad som är rätt och fel och att hjälpa eleverna att sortera i de enorma mediaflöde som finns i samhället idag. Johansson (1999) menar att det är beroende på vilka förutsättningar individen har tolkas medias budskap olika. Det som en individ tolkar som påhittat av media kan någon annan tolka som en absolut sanning och överförbar i den egna verkligheten. Att eleverna tolkar omvärlden på olika sätt kan vara både en utmaning och en tillgång, utmaning i att lägga undervisningen på en nivå som gör att alla elever känner sig berörda, och tillgången i att undervisningen behöver ha olika utgångspunkter utifrån elevernas olika förutsättningar.

Specialpedagogiska implikationer

Studien har fått upp våra ögon för hur viktiga specialpedagoger blir vid upplägget av undervisningen. Alla intervjuade lärare har pratat om vikten av att få alla elever delaktiga, men få av de intervjuade har lyckats få det. Specialpedagogen med sin profession skulle kunna vara behjälplig vid upplägget av undervisningen för att få till ett arbetssätt som gör delaktigheten i gruppen större.

Specialpedagogen som är knuten till gymnasiesärskolan kan även titta över miljö, material och emellanåt vara med vid arbetslagsmöten för att följa och handleda det pedagogiska arbetet.

Fortsatt forskning

Ett område intressant för fortsatt forskning skulle kunna vara att titta på vad det finns för material när det gäller sex och samlevnads undervisning på särskolan.

Ett annat ämne som skulle kunna komplettera denna studie är hur sex- och samlevnadsundervisningen gestaltar sig i grundsärskolans verksamhet.

Ett annat område som skulle vara intressant att studera skulle vara elevernas syn på och upplevelse av sex- och samlevnadsundervisningen i gymnasiesärskolan.

Referenser

- Ahlberg A. (2001). *"Tänkande och språk"*. Göteborg: Studentlitteratur.
- Ahlberg A. (red 2009). *"Specialpedagogisk forskning. En mångfasetterad utmaning"*. Lund: Studentlitteratur.
- Alvesson M. & Sköldeberg K. (2008). *"Tolkning och reflektion. Vetenskapsfilosofi och kvalitativa metoder"*. Lund: Studentlitteratur.
- Bengtsson J. (red 2005). *"Med livsvärlden som grund"*. Lund: Studentlitteratur.
- Danielsson L. & Liljeroth I. (1996). *"Vägval och växande, förhållningssätt, kunskap och specialpedagogik för yrkeshjälpsamma hjälpare"*. Stockholm: Liber.
- Dysthe O. (1996). *"Det flerstämmiga klassrummet"*. Lund: Studentlitteratur.
- Ely M., McCormack Steinmetz A., Garner D., Friedman T. & Anzul M. (1994). *"Kvalitativ forskningsmetodik i praktiken – cirklar inom cirklar"*. Lund: Studentlitteratur.
- Engquist A. (2005). *"Om Konsten att Samtala"*. Smedjebacken: ScandBook AB.
- Evenshaug O. & Hallén D. (2001). *"Barn och ungdomspsykologi"*. Lund: Studentlitteratur.
- Fangen K. (2005). *"deltagande observation"*. Stockholm: Liber
- Jakobsson I-L. (2002). *"Diagnos i skolan- En studie av skolsituationer för elever med syndromdiagnos"*. Göteborg: ACTA UNIVERSITATIS GOTHOBURGENSIS.
- Johansson T. (1999). *"Socialpsykologi. Moderna teorier och perspektiv"*. Lund: Studentlitteratur.
- Kullberg B. (2004). *"Etnografi i klassrummet"*. Lund: Studentlitteratur.
- Kvale S. (1997). *"Den kvalitativa forskningsintervjun"*. Lund: Studentlitteratur.
- Kylén J-A. (1994). *"Fråga rätt vid enkäter, intervjuer, observationer och läsning"* Bromma: Kylan förlag AB.
- Kylén J-A. (2004). *"Att få svar, intervju, enkät, observation"*. Stockholm: Kylén och Bonnier utbildning AB.
- Lantz A. (2007) *"Inervjumetodik"*. Poland: Studentlitteratur.
- Larsson S., Lilja J. & Mannheimer K. (red 2005). *"Forskningsmetoder i socialt arbete"*. Lund: Studentlitteratur.

Lindquist G. (red 1999). "Vygotskij och skolan. Texter ur Lev Vygotskijs pedagogisk psykologi kommenterade som historia och aktualitet". Lund: Studentlitteratur.

Lundgren M.& Persson B. (2007). "Barn och unga i riskzonen samverkan och förebyggande arbete". Stockholm: Svenska kommunförbundet.

Löfgren-Mårtensson L.(2005). "Får jag lov. Om sexualitet och kärlek i den nya generationen unga med utvecklingsstörning". Lund: Studentlitteratur.

McCabe M. (1999). "Sexual knowledge, experience and feelings among people with disability" Vo 17 nr 2 Sid 157-170.

Nordeman M. (2005). "När känslan tar över..." Falun: ScanBook AB.

Olsson H. & Sörensen S. (2007). "Forskningsprocessen Kvalitativa och kvantitativa perspektiv" Ljubljana: Liber.

Shakespeare T. (2000). "Disabled sexuality: Toward Rights and recognition" Vol 18 nr 4 sid 291-299.

Shtarkshall R.A., Santelli J.S. & Hirsch J.S. (2007). "Perspectives on Sexual and Reproductive Health". Sex education and sexual socialization: Roles for Educators and Parents. Viewpoint vol 39 nr 2 sid 116-119.

Shulman L. (1986). "Those Who Understand: Knowledge Growth in Teaching". Educational researcher 1986 15:4.

Simeonsdotter Svensson A. (2009). "Den pedagogiska samlingen i förskoleklassen – barns olika sätt att erfara och hantera svårigheter". Göteborg. Institutionen för pedagogik och didaktik.

Skolverket (2006). "Översyn av målen i grundskolans kursplaner avseende sex- och samlevnad". Skolverket.

Socialstyrelsen (2005). "föräldrar med utvecklingsstörning och deras barn – vad finns det för kunskap? Hämtat från www.socialstyrelsen.se

Sobsey D. (1994). "Sexual abuse in the lives of people with learning disabilities". NAPSAC Bulletin 1994; 10: 3-7.

Stukát S. (2005). "Att skriva examensarbete inom utbildningsvetenskap". Lund: Studentlitteratur.

Svenning C. (2003). "Metodboken" Eslöv: Lorentz förlag.

Swango-Wilson A. (2009). "Perception of sex education for individuals with developmental and cognitive disability: A four cohort study. Sexuality and Disability". 27, 223-228.

Säljö R. (2000). "Lärande i praktiken". Falun: Norstedts.

Timmerman G. (2009). "*Teaching skills and personal characteristics of sex education teachers*". *Teacher and Teachereducation*. 25, 2009 s 500-506.

Trillingsgard A. Dalby M.& Ostergard J. (1999). "*Barn som är annorlunda*". Lund: Studentlitteratur.

Uljens M. (red 1997). "*Didaktik*". Lund: Studentlitteratur.

Vetenskapsrådet (2007). "*Forskningsetiska principer inom humanistisk-samhällsvetenskaplig forskning*". <<http://www.vr.se/huvudmeny/forskningsetik/>>

Vetenskapsrådet (2007). "*Reflektioner kring specialpedagogik- sex professorer om forskningsområdet och forskningsfronterna*". Vetenskapsrådets rapportserie 5:2007. Hämtat från <http://www.vr.se>

Vygotskij L.S. (2001) "*Tänkande och språk*". Göteborg: Daidalos.

Bilagor

Bilaga 1

Intervjuguide

Öppningsfrågor:

Namn

Yrkeserfarenhet

Utbildning

Intervjufrågor:

Under varje fråga finns följdfrågor som stöd för intervjuaren.

Vad fick dig att börja arbeta med Sex och samlevnads undervisning ?

- Eget intresse eller beordran?

Vad är dina tankar kring vikten av undervisningen i sex -och samlevnad?

- Hur ser behovet ut?
- När är rätt tid?

Vilka är målen med Sex och samlevnads undervisningen och hur ska eleverna nå dessa ?

-Medverkar eleverna i planeringen, genomförandet och utvärderingen?

I så fall på vilket sätt?

- Samarbetar ni i arbetslaget, eller var och en för sig?
- Får alla årskurser Sex och samlevnadsundervisning på er skola, om inte i vilken årskurs?
- Ungefär hur mycket tid ägnas åt sex och samlevnads undervisning?
- Arbetar ni enstaka lektioner temadagar eller temaveckor?
- Hur många elever undervisar ni samtidigt?
- Delar ni upp klassen i tjej och killgrupper, eller annan gruppindelning?
- Använder ni er av externa samarbetspartners?
- Använder ni er av något studiematerial?

Hur upplever du undervisningen i sex och samlevnad?

- Stödet bland kollegor och ledning?
- Behovet av och möjligheterna till fortbildning?
- Backup om det uppkommer situationer som behöver bearbetas?
- Upplever du några svårigheter i undervisningen?

Bilaga 2

Intervjufrågor

Vad fick dig att börja arbeta med sex- och samlevnadsundervisning?

Vad är dina tankar kring vikten av undervisningen i sex- och samlevnad?

Vilka är målen med sex- och samlevnadsundervisningen och hur ska eleverna nå dessa?

Hur upplever du undervisningen i sex- och samlevnad?

Bilaga 3

Observationschema

Detta ska vi titta på i våra observationer:

Kommunikation/ Samspel

- Dialogisk (används samtalet som redskap)
- Monologisk (föreläsning)

- Delaktighet (deltar eleverna aktivt under lektionerna)
- Kroppsspråk (kan vi på kroppsspråket tolka lärarens upplevelse)

Förhållningssätt

- Formellt (Professionell, strikt efter något material)
- Informellt (Delger egna erfarenheter, tyckande, värderingar och synpunkter)

